

JAN GRAD*

O nowy model poznawczy humanistyki – poznańska szkoła metodologiczna (część II)**

III. Nurty badawcze poznańskiej szkoły metodologicznej od połowy lat 70. XX wieku

Jerzy Kmita, charakteryzując działalność badawczą Instytutu Filozofii w zakresie teorii poznania naukowego od drugiej połowy lat 70. XX wieku, wyodrębnił trzy zespoły metodologiczne, będące skutkiem „naturalnego zróżnicowania zainteresowań badawczych” zwiększającej się grupy filozofów, podejmujących analizy wybranych zagadnień z zakresu teorii poznania naukowego. Były to zespoły związane z odpowiednimi zakładami naukowymi.

Zespół badawczy skupiony w Zakładzie Filozofii Marksistowskiej (przekształcony w okresie późniejszym w Zakład Filozofii Nauki), kierowany przez J. Sucha, zajmując się metodologiczną problematyką nauk przyrodniczych, koncentrował się na zagadnieniach – podnoszonych swego czasu przez filozofów nauki Paula K. Feyerabenda, Thomasa Kuhna, Norwooda R. Hansona – „(...) w jakiej mierze rozwój poznania naukowego wyjaśnić można faktem przestrzegania określonych norm czy dyrektyw metodologicznych, w jakiej mierze normy i dyrektywy takie można wskazać, zwłaszcza w odniesieniu do procedury sprawdzania praw i teorii naukowych” (Kmita J., 1977, s. 5). Ten zakres badań z zakresu filozofii nauki trudno łączyć z poznańską szkołą metodologiczną, albowiem w całym okresie jej funkcjonowania prowadzone były niezależnie od zespołu badania metodologii humanistyki. Należy uznać odrębne miejsce J. Sucha w poznańskim ośrodku metodologicznym, który wprawdzie włączał się w prace i problematykę tej szkoły, głównie w czasie intensywnego uprawiania metodologii marksistowskiej, zajmując się procedurą idealizacji i konkretyzacji w naukach przyrodniczych czy „przymierzając” idealizacyjną koncepcję nauki do fizyki (Such J., 1973; 1989; 1996), „Ale też nie uczynił z niej nici przewodniej swojego filozofowania”, jak trafnie ujął jego stosunek do „szkoły Kmita i Nowaka” Antoni Szczuciński (Szczuciński A., 2010, s. 397–398). Z wcześniejszych prac ogólnometodologicznych J. Sucha i powstałych w „trzecim okre-

* Dr hab. Jan Grad, prof. UAM (gradjan@amu.edu.pl), Wydział Antropologii i Kulturoznawstwa, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

** Artykuł (część I i II) powstał na podstawie wykładu *Poznańska szkoła metodologiczna – działalność, paradygmat badawczy, osiągnięcia i oceny*, wygłoszonego 9 maja 2024 r. w Szkole Nestorów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

sie” rozwoju poznańskiego ośrodka filozofii nauki mogą wszelako z wielkim pożytkiem dla własnych badań korzystać humaniści (Such J., 1975; 1975a; 1992; Such J., Szcześniak M., 2006).

W Zakładzie Dialektyki Poznania (przemianowanym później na Zakład Epistemologii), którego kierownikiem był L. Nowak, prowadzono analizy teoriopoznawcze i metodologiczne obejmujące nauki matematyczne i humanistyczne w kontekście ontologicznych założeń marksistowskiej dialektyki kategoryjnej (Nowak L., 1977), wśród których podstawowe znaczenie ma teza:

(...) stratyfikacji esencjalnej (istotnościowej) rzeczywistości: stratyfikacja ta wyrażana jest w empirycznych badaniach naukowych na różne sposoby, zależnie od orientacji filozoficznej badaczy. Sposoby owe przesądają o metodologicznym charakterze prowadzonych badań. Różnie bowiem określa się tzw. przestrzeń czynników istotnych dla danej wielkości oraz różnie hierarchizuje się je pod względem ich istotności, a zwłaszcza różnie dzieli się je na czynniki główne i uboczne. Znajduje to swój wyraz w sposobie konstruowania praw idealizacyjnych, które uwzględniają czynniki główne, pomijają zaś idealizująco uboczne (Kmita J., 1977, s. 5).

Zespół skupiony wokół J. Kmitę w Zakładzie Logiki i Metodologii Nauk Instytutu Filozofii, następnie w Instytucie Kulturoznawstwa – do którego na początku 1977 roku przeszedł twórca poznańskiej szkoły metodologicznej –

(...) zmierza do skonstruowania systemu teoretycznego zwanego epistemologią historyczną. Nauka traktowana jest tu jako pewien szczególny, zmienny historycznie typ praktyki społecznej, którego rozwój podlega m.in. prawidłowościom ustalonym przez materializm historyczny. Ponieważ swoistość tego rozwoju próbuje się także uchwycić przez porównanie z rozwojem innych dziedzin kultury symbolicznej, przeto wiele uwagi poświęcamy metodologicznym zagadnieniom badań nad tymi dziedzinami i ich przemianami historycznymi (Kmita J., 1977, s. 5).

Z zespołu badaczy (skupionego wokół Instytutu Filozofii, kierowanego wówczas przez J. Kmitę) opierającego się w analizach nauki na wspólnych założeniach generalnych określających poznańską szkołę metodologiczną, wyodrębniły się zatem trzy grupy badawcze uprawiające wedle zróżnicowanych założeń teoretycznych i filozoficznych badania metodologiczne, ale poznańska szkoła metodologiczna wystąpiła tu w dwóch wariantach związanych z koncepcjami symbolizowanymi przez nazwiska twórców szkoły. Trzeba jeszcze uwzględnić „historyczny nurt poznańskiej szkoły metodologicznej” (wedle określenia Artura Hajnicza), związany z nazwiskiem J. Topolskiego.

1. „Szkoła Jerzego Topolskiego” – metodologia nauk historycznych

Jerzy Topolski łączył uprawianie historii „przedmiotowej” z refleksją metodologiczną, reagując na pojawiające się w światowej historiografii trendy, wypowiadając własne

o nich zdanie, wyrażając swoje stanowisko. Jego poglądy teoriopoznawcze ulegały zmianom, co uwidacznia się w fundamentalnym pytaniu, na czym polega praca historyka, „czym jest”: „poznawaniem dziejów czy wytwarzaniem historii?”. W tych ramach epistemologicznych dokonują się „Jerzego Topolskiego przemiany poglądów na uprawianie historii” (Gałkowski P., 2019). Do „nowych dróg w metodologii historii” wyznaczanych przez teoretyczne ujęcia: Marca Blocha, Fernanda Braudela, strukturalizm Claude’a Lévi-Straussa, archeologię wiedzy Michela Foucaulta, psychohistorię oraz antropologię kulturową w wersji Philipa Bagby’ego i Alfreda L. Kroebera, ustosunkowuje się z perspektywy marksistowskiej w pracy *Marksizm i historia* (Topolski J., 1977). Studia w niej zawarte stanowią „określoną całość nastawioną na wykazywanie związków między teorią procesu historycznego a metodą badania przeszłości, z drugiej zaś strony – między ową bardziej abstrakcyjną płaszczyzną a problemami bezpośrednio występującymi w warsztacie historyka” (Topolski J., 1977, s. 8). Monografia ta to synteza jego marksistowskiej epistemologii historii, a omawiane w książce niemarksistowskie stanowiska skłoniły go do ponownego zainteresowania się nowymi kierunkami w nauce historycznej, których analizy przedstawił w kolejnej monografii *Nowe idee współczesnej historiografii* (Topolski J., 1980). Można powiedzieć, że jako wytrawny badacz empiryczny znużony nieco abstrakcyjnymi rozważaniami zawodowych metodologów i filozofów nauki, których „(...) oderwanie od rzeczywistej problematyki nauk szczegółowych, szczególnie zaś historii, stało się większe niż kiedykolwiek” (Topolski J., 1983, s. 15), starał się znaleźć równowagę między teorią a praktyką badań historycznych, ogłaszając przemyślenia w tym względzie w publikacji *Teoria wiedzy historycznej* (1983). Zarysował w niej koncepcję nowoczesnej wiedzy historycznej opartej na rekonstrukcji postępowania badawczego historyków i historiografów. To odwołanie się do podstawowej idei poznańskiej szkoły metodologicznej, która jakby zesza na dalszy plan w „abstrakcyjnych rozważaniach” filozofów nauki. Ostatnia dekada XX wieku przyniosła nowe, bo postmodernistyczne trendy kulturowe i filozoficzne, które wpłynęły na zmianę koncepcji historiograficznej J. Topolskiego, który jak zawsze uwzględniał kontekst społeczno-kulturowy w swoich badaniach teoretycznych. W związku z tym zaktualizował problem „jak się pisze i rozumie historię”, wchodząc w tzw. zwrot narratologiczny w historiografii, z istotnymi korektami tego stanowiska teoretyczno-metodologicznego, albowiem w pisarstwie historycznym interesuje go „(...) przede wszystkim empiryczny kontekst narracji historycznej, tzn. jej empirycznego badania, w toku którego niezbędne jest wszakże odwoływanie się zarówno do osiągnięć filozofii analitycznej, jak i inspiracji filozofii narratywistycznej (także postmodernistycznej, w tym dekonstrukcjonizmu), a również teorii literatury” (Topolski J., 1996, s. 6–7). Tocząca się od początku lat 90. debata postmodernistyczna w humanistyce zmotywowała go do zajęcia stanowiska w kwestii miejsca historiografii wobec i w ponowoczesności. Na ówczesny ponowoczesny czas stanowisko to lokował *Między*

modernizmem a postmodernizmem, jak głosił tytuł zorganizowanej przez niego konferencji w Instytucie Historii UAM (Domańska E., Topolski J., Wrzosek W., 1994). Ulegające modyfikacjom „Jerzego Topolskiego myślenie i praktykowanie historii” stało się przedmiotem analiz jego uczniów i innych przedstawicieli nauk historycznych: w wyborze jego tekstów z wprowadzeniem Wojciecha Wrzosa (2010, s. 9–30), w pracy zbiorowej *Oblicza przeszłości* (2011), w artykułach zamieszczonych w czasopiśmie „Historyka. Studia metodologiczne” (2020) i w tekstach wspomnieniowych.

Podjęmowana w danym momencie problematyka badań własnych znajdowała odzwierciedlenie w tematyce seminarium naukowego, które J. Topolski prowadził od 1974 roku w Zakładzie Metodologii Historii UAM przez kolejne 24 lata (do swej śmierci w 1998 roku). Brali w nim udział młodzi badacze z różnych ośrodków badań historycznych w Polsce, zainteresowani metodologią historii, historii historiografii, filozofią historii oraz historią gospodarczą i społeczną, w sumie ok. 40 osób. Poza spotkaniami w Zakładzie Metodologii organizowano seminaria wyjazdowe dwu- i trzydniowe oraz formy naukowo-towarzyskie „ogniska wieczorne” z wygłaszaniem referatów. Uczestnik seminarium Artur Hajnicz tak oto przedstawia jego cel i problematykę:

W pracach seminarium zmierza się do wnoszenia świadomości metodologicznej do grona młodych historyków, których część przynajmniej miałyby w przyszłości realizować program nowej historii teoretycznej. Dyskutowane są nie tylko prace Blocha i Braudela, ale także omawiany szczegółowo dorobek metodologiczny Jerzego Kmity, Leszka Nowaka, wprowadzane są założenia teorii mnogości, algebry Boole’a. Dominuje problematyka wyjaśniania historycznego, zastosowania teorii materializmu historycznego i metodologii historii gospodarczej” (Hajnicz A., 1979, s. 4).

J. Topolski referował zazwyczaj z rękopisów lub maszynopisów określone fragmenty pisanych aktualnie przez siebie książek, poddając je pod dyskusję, którym też towarzyszyły przygotowane wystąpienia słuchaczy. Pierwszym tematem zebrania naukowych było „wyjaśnianie historyczne”. Zagadnienie to rozpatrywano, angażując koncepcję wyjaśniania J. Kmity, a publikacyjnym rezultatem seminaryjnych debat stała się monografia J. Topolskiego *Rozumienie historii* (1978), o czym pisze autor we wprowadzeniu do tej książki, wyrażając „wdzięczność wszystkim uczestnikom za ożywione dyskusje, inspirowane uwagi, często też krytyki mych rozważań” (Topolski J., 1978, s. 7). Referentami bywali też ówczesni luminarze nauki historycznej, głównie historii historiografii, np. Andrzej Feliks Grabski, Jerzy Maternicki i ich współpracownicy, a także z nauk pokrewnych: filozof Tadeusz Buksiński, archeolodzy: Janusz Ostoja-Zagórski i Danuta Minta-Tworzowska.

Stałymi uczestnikami seminarium byli niektórzy pracownicy naukowo-dydaktyczni Instytutu Historii (przede wszystkim Zakładu Metodologii Historii): Marian Drozdowski, Zofia Sprys, Andrzej Maria Faliński, Maria Falińska, Krystyna Kuklińska, Gwidon

Zalejko, Ewa Domańska, Maciej Bugajewski, z Instytutu Filozofii UAM Tadeusz Buksiński, a wśród osób spoza Poznania: Jan Pomorski, Grzegorz Dominiak, Andrzej Zybertowicz. Pierwszym doktorem w zakresie metodologii historii z seminarium J. Topolskiego był Andrzej Maria Faliński (1974), a pierwszym doktorem habilitowanym został W. Wrzosek, wcześniej słuchacz Studium Doktoranckiego przy Instytucie Filozofii (1976–1977), od roku akad. 1978/1979 pracownik Zakładu Logiki i Metodologii Nauk, a następnie Zakładu Metodologii Historii, uczestnik seminarium kulturoznawczego J. Kmity. Kontynuował seminarium metodologiczne w Zakładzie Metodologii Historii i Historii Historiografii, które prowadził do 2010 roku, przekształcając je w Interdyscyplinarne Seminarium Historyczne przy Fundacji Instytut im. Jerzego Kmity i przy Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk.

W ramach seminarium i w dalszych badaniach własnych w zakresie teorii poznania historycznego, metodologii historii podejmowano między innymi zagadnienia: uzasadniania wiedzy historycznej (Buksiński T., 1982), historycznego wyjaśniania działań ludzkich (Dominiak G., 1987, praca doktorska), metodologii marksistowskiej (Zybertowicz A., 1987; 1990), modelu historii teoretycznej, teorii rozwoju nauki historycznej, narracji historycznej (Pomorski J., 1984; 1985; 1990; 1991), koncepcji historii globalnej F. Braudela, kulturowego statusu poznania historycznego, historycznej zmienności myślenia historycznego, interpretacji humanistycznej, historiografii współczesnej i jej nieklasycznych nurtów (Wrzosek W., 1995; 2009; 2017; 2022; 2022a); współczesnej teorii i historii historiografii, metodologii historii porównawczej teorii nauk humanistycznych i społecznych (Domańska E., 2006; 2010; 2010a; 2012). Bardzo czynni w nauce wymienieni współpracownicy J. Topolskiego nie wyczerpują listy uczestników jego seminarium metodologicznego, a tym bardziej badaczy korzystających z jego koncepcji badań historycznych.

2. „Szkoła Leszka Nowaka” – idealizacyjna teoria nauki, adaptacyjna (naturalistyczna) interpretacja materializmu historycznego i przejście do niemarksistowskich badań społecznych

Zespół badawczy skupiony wokół L. Nowaka, reprezentujący spośród dyscyplin nauki: biologię, ekonomię, filozofię, historię, językoznawstwo, literaturoznawstwo, logikę, nauki inżynieryjne, nauki medyczne, pedagogikę, psychologię, prawo, socjologię, nauki inżynieryjne kontynuował badania związane z marksistowską filozofią nauki i idealizacyjną teorią nauki, podejmując także zagadnienia nowe, będące konsekwencją zmian stanowiska teoretycznego, epistemologicznego przebiegającego, od kategoriałnej interpretacji dialektyki (Nowak L., 1977a), poprzez adaptacyjną interpretację materializmu historycznego, do nie-marksowskiego materializmu historycznego (Brzechczyn K.,

(2010)¹. Na płaszczyźnie marksistowskiej filozofii nauki efektem dotychczasowych analiz L. Nowaka było zrekonstruowanie *Zasad marksistowskiej filozofii nauki* (Nowak L., 1974a), natomiast w zespole badaczy zajmowano się rolą korespondencji dialektycznej w rozwoju nauki (Krajewski W., 1974; Nowak I., 1975), podjęto próbę charakterystyki podstawowych kategorii marksizmu jak: prawda (Nowak I., 1977), dialektyka i praktyka (Magala S., 1976). Drugi kierunek badań związany był z idealizacyjną teorią nauki, której podstawy określił L. Nowak we *Wstępie do idealizacyjnej teorii nauki* (Nowak L., 1977, 1980), pracując nadal nad jej ujęciem, powierzając niejako zadanie jej „dopracowywania” i sprawdzania jej poznawczych możliwości, rekonstrukcji teoretyczno-metodologicznych podstaw, założeń i procedur praktyki badawczej na terenie różnych dziedzin i dyscyplin nauki – zespołowi współpracowników. Uczynili oni przedmiotem swoich analiz metodologicznych pojęcia i procedury abstrakcji, idealizacji i generalizacji (Zielińska R., 1981), redukcji i korespondencji (Paprzycka K., 1990) oraz tzw. stałe teorii idealizacji (Chwalisz P. 1979), zastanawiano się nad wyróżnianymi w niej „czynnikami, wielkościami, związkami i zależnościami” (Tuchańska B., 1980). Ustalano również możliwości i efektywność poznawczą aplikowania „metody idealizacyjnej” w naukach empirycznych (Patryas 1975; Kupracz A., 1991), w szczególności w psychologii (Brzeziński J., 1976; Maruszewski T., 1983; Hornowska 1989; Gaul M., 1991)², rekonstrukcji teorii w naukach przyrodniczych (Łastowski K. 1987) i w odtwarzaniu systemów myślowych liberalizmu (Przybysz P., 2009; Ciesielski M., 2011). Przedmiotem analizy stał się idealizacyjny charakter interpretacji humanistycznej jako specyficznego humanistycznego modelu wyjaśniania dedukcyjnego (Patryas W., 1979) i „osobliwość nauk praktycznych na przykładzie pedagogiki” (Kozówna D. 1977, 1978). Nad metodologicznym statusem materializmu historycznego zastanawiał się A. Klawiter (1978) i w kontekście idealizacyjnej koncepcji nauki ujmował powiązania postaw badawczych ze sposobami uprawiania nauki i badań nad nauką (Klawiter A., 1991). Jego i K. Łastowskiego ustalenia dotyczące podobieństw między materializmem historycznym a teorią ewolucji oraz analogii między teorią formacji społecznej a teorią ewolucji (Łastowski K., 1978; 1981) miały swój udział w opracowaniu tzw. adaptacyjnej interpretacji materializmu historycznego przez L. Nowaka. Uznając, że z metodologicznego punktu widzenia tezy Marksowskiej filozofii społecznej, podobnie jak twierdzenia teorii ewolucji Karola Darwina, mają tę samą strukturę, przyjęto, że „z istoty swej” są twierdzeniami adaptacyj-

¹ Ewolucję poglądów filozoficznych i teoriopoznawczych L. Nowaka przedstawili J. Brzeziński, A. Klawiter, K. Łastowski (2009) oraz A. Klawiter i K. Łastowski (2010; 2013).

² E. Hornowska i M. Gaul przygotowali prace doktorskie pod kierunkiem J. Brzezińskiego, który również w zastępstwie L. Nowaka (który nie mógł przez pewien czas spełniać obowiązków promotora), sprawował opiekę merytoryczną nad rozprawą dokorską A. Kupracza w końcowym etapie jej przygotowywania i został formalnie ustanowiony jej promotorem.

nymi. Z drugiej strony do skonstruowania projektu adaptacyjnej interpretacji materializmu historycznego przyczyniła się zapewne tzw. dialektyka kategoriałna, zakładająca zmienność czynników głównych badanych zjawisk, co ma istotne znaczenie dla konstruowania praw idealizacyjnych. Jej rozwinięcia dokonał Antoni M. Witkowski (1992), a uprzednio w jej ramach rozpatrzona została kwestia „całości organicznej” (Banaszak G., praca doktorska 1980).

Uznanie zmienności czynników głównych w procesach społecznych opisywanych przez materializm historyczny (siły wytwórcze i stosunki produkcji jako stałe, ponadczasowe determinanty rozwoju wszelkich społeczeństw i świadomości społecznej) wyznaczające przyczynowo jednokierunkowy rozwój społeczeństw, podważało istotę marksowskiego materializmu historycznego, ujawniało bowiem sprzeczność między założeniami filozoficznymi marksizmu a marksistowską teorią społeczną, którą określono jako „paradoks historyzmu”, i skierowało uwagę ku koncepcji adaptacji jako ogólnej zasady czy zespołu czynników warunkującej rozwój społeczeństw. Konstruowanie odpowiedzi na pytanie *Przyczynowość czy adaptacja?* (Buczowski P., 1981) doprowadziło L. Nowaka do ujęcia „teorii formacji społeczno-ekonomicznej jako teorii adaptacyjnej” (Nowak L., 1973), rozwijanej przez Piotra Buczowskiego (1978; 1982), Piotra Kasznię (1978) i innych. Jej efektem poznawczym stało się ustalenie mechanizmu dostosowywania się systemów produkcji (układów stosunków produkcji) do poziomu sił wytwórczych, zapewniających „najwyższy produkt dodatkowy do zawłaszczenia przez klasę właścicieli”; nadbudowy do stanu bazy ekonomicznej zapewniającej „najbardziej efektywne wprowadzenie optymalnego dla klasy panującej systemu stosunków produkcji” oraz upowszechnianie się „systemu ideowego” (świadomości społecznej) zapewniającego „największą stabilność optymalnemu systemowi politycznemu i optymalnemu systemowi stosunków produkcji” (Nowak L., 1997, s. 39–40). Zastosowanie adaptacyjnej interpretacji materializmu historycznego okazało się poznawczo konieczne – wedle Jolanty Burbelki – dla ustalenia prawidłowości rozwoju społeczeństw plemiennych, pierwotnych, w których – w odróżnieniu od społeczeństw „wyżej rozwiniętych” – czynnikiem głównym jest „reprodukcja życia” (Burbelka J., 1980).

Okazało się jednak, że adaptacyjna interpretacja materializmu historycznego nie jest w stanie uchwycić prawidłowości funkcjonowania – odmiennych pod istotnymi względami – społeczeństw „realnego socjalizmu”, więc L. Nowak rozwijał od 1976 roku „niemarksowski materializm historyczny”, konstruując nową teorię społeczną, reagując wówczas na dostrzegalne przejawy kryzysu socjalistycznego układu społeczno-politycznego (Nowak L., 1983; Nowak L., 1991; Nowak L., 2011). Według K. Brzechczyńska: „Nie-Marksowski materializm historyczny zawiera interpretację historii społeczeństw klasowych cywilizacji europejskiej w okresie 2,5 tysiąca lat – od niewolniczych społeczeństw antycznej Grecji i Rzymu do współczesnych społeczeństw kapitalistycznych

europiejskiego Zachodu i socjalistycznych Wschodu” (Brzechczyn K., 2015, s. 314), ale wymagał modyfikacji ze względu na „dwie linie rozwojowe” społeczeństw europejskich: zachodnią i środkowoeuropejską, a także z uwagi na wielość historycznych linii rozwojowych społeczeństw pozaeuropejskich, np. w przypadku społeczeństwa meksykańskiego (Brzechczyn K., 1988; 2004). Wyniki analiz i ustalenia grona badaczy złożyły się na interesujący dorobek w zakresie adaptacyjnej interpretacji materializmu historycznego, jak i jego nie-marksowskiej wersji. Według ustaleń K. Brzechczyna „(...) w różnych fazach swojej kariery i z różną intensywnością adaptacyjną interpretację materializmu historycznego rozwijali tacy autorzy, jak: Grzegorz Banaszak, Piotr Buczkowski, Jolanta Burbelka, Piotr Kasznia, Andrzej Klawiter, Krzysztof Łastowski, Krzysztof Niedźwiadek, a nie-Marksowski materializm historyczny – Tomasz Banaszak, Krzysztof Brzechczyn, Piotr Buczkowski, Mieszko Ciesielski, Lidia Godek, Andrzej Klawiter, Cezary Kościelniak, Katarzyna Paprzycka, Achim Siegel, Grzegorz Tomczak, Maurycy Zajęcki, Tomasz Zarębski” (Brzechczyn K., 2010, s. 348).

Dla badaczy przekonanych, że obraz społeczeństw dany przez „standardową” marksistowską teorię społeczną nie odzwierciedla adekwatnie rzeczywistości społeczno-kulturowej w różnych jej stadiach rozwojowych, adaptacyjna interpretacja materializmu historycznego, jak i nie-Marksowski materializm historyczny stały się interesującymi i obiecującymi poznawczo koncepcjami filozoficzno-społecznymi (socjologicznymi). W konkretnych badaniach okazywało się jednak, że oba ujęcia „pod naporem materiału empirycznego” muszą ulec modyfikacji wobec swoich wyjściowych wersji. Zachowały też pewną więź teoretyczną z ujęciem Marksowskim. Sam autor stwierdził po latach, że „(...) do dziś zresztą jego koncepcje społeczne, które określa jako nie-Marksowski materializm historyczny, są bliższe marksizmowi niż jakiegokolwiek innej filozofii społecznej” (Nowak L., 2019, s. 632). Twórca nie-Marksowskiego materializmu historycznego nie zdyskwalifikował też poznawczej wartości badań marksistowskich, które uprawiał, jak również nie zakwestionował naukowo-poznawczych walorów współczesnych koncepcji marksistowskich, konstatując już w XXI wieku, że

(...) marksizm trochę potrafi. Właśnie, marksizm jako pewną teorię trzeba starannie oddzielić od marksistów. Teoria ta nie jest bynajmniej, jak utrzymuje to stereotyp winy marksizmu, dawno sfalsyfikowanym przeżytkiem, lecz do dziś zachowuje sporą moc wyjaśniającą. Co więcej, w ostatnich dwóch dekadach mamy do czynienia w nauce światowej z rzeczywistym, czysto poznawczym renesansem „marksizmu analitycznego”. W całym tradycyjnym obszarze zainteresowań marksizmu prowadzone są, nieraz za pomocą nader wyrafinowanych środków formalnych, niezwykle owocne badania o wielkim znaczeniu poznawczym dla stosownych dyscyplin naukowych (Nowak L., 2019, s. 364).

Czy wobec takich wypowiedzi marksistowscy krytycy koncepcji L. Nowaka mogliby uznać, że „próba obalenia Marksa” przez poznańskich filozofów nauki nie powiodła się?

Aktywność zespołu badawczego L. Nowaka znacznie osłabła po jego internowaniu w stanie wojennym (1981–1982) i zwolnieniu z pracy w UAM w 1985 roku, co zmusiło go do podjęcia działalności dydaktycznej w uczelniach zagranicznych. Po powrocie na UAM w 1989 roku, po kilku latach pracy pogarszający się stan zdrowia uniemożliwił mu prowadzenie zajęć dydaktycznych i seminarium filozoficznego. W zaciszu prywatnego gabinetu skoncentrował swoją uwagę na „metafizycznym centrum filozofii” – jak się wyraził, przechodząc w połowie lat 80. XX wieku do studiów nad metafizyką (Nowak L., 2007). Po jego przedwczesnej śmierci w 2009 roku znaczony jego nazwiskiem odłam poznańskiej szkoły metodologicznej kończy wówczas swoją działalność, przy indywidualnej kontynuacji tej orientacji badawczej (Egiert R., 2000; Ciesielski M., 2011; Kiedrowski K., 2013; 2016; Zajęcki M., 2013).

3. „Szkoła Jerzego Kmity” – badania naukoznawcze i kulturoznawcze

Kontynuacja idei, założeń i analiz poznańskiej szkoły metodologicznej widoczna jest najbardziej w przypadku rozwijanej w zespole badaczy związanych z Jerzym Kmitą koncepcji epistemologii historycznej i badań kulturoznawczych. Na pierwszym planie badawczym sytuuje się epistemologia historyczna jako teoria rozwoju nauki, ale równolegle rozwijana jest filozofia i teoria kultury uwidaczniająca się w stosownych publikacjach J. Kmity i jego zespołu.

Epistemologia historyczna – teoria rozwoju nauki

„Poznanie epistemologiczne jest rodzajem poznania historycznego” – to podstawowe założenie teorii poznania naukowego, odwołujące się do pojęcia „historyzmu” jako stanowiska, które „postuluje stosowanie w odnośnej dziedzinie badawczej określonego zespołu norm i dyrektyw metodologicznych, uznawanego za specyficzny dla nauk historycznych” (Kmita J., 1980, s. 12). Wyróżnia się dwa typy historyzmu: faktograficzny i teoretyczny. Ten pierwszy konstytuują normy metodologiczne, które nie tylko nie postulują formułowania praw i teorii w nauce, ale w niektórych wariantach nawet zakazuje ich konstruowania. Historyzm teoretyczny ustala natomiast, że specyficzne dla badań historycznych są normy i dyrektywy metodologiczne nakazujące formułowanie praw i teorii, „przy czym specyficzny miałby być sposób ich uzasadniania lub ich rodzaj (wchodzi w grę oczywiście i jedno, i drugie)” (Kmita J., 1980, s. 15). Normę naukowego historyzmu teoretycznego zakłada się współcześnie w filozofii marksistowskiej, a należy podkreślić, że badania prowadzone zgodnie z normą historyzmu teoretycznego „to jedyna możliwość osiągnięcia przez nią poziomu teoretycznego, a więc – przekroczenia ram rejestrującej systematyzacji treści potocznego doświadczenia społecznego” (Kmita J., 1980, s. 21). Formułowane w nauce prawa historyczne (w szerokim rozumieniu odnoszącym się również do praw biologicznych) zdają sprawę z tzw. prawidłowości ra-

mowych, są więc formułami nomologicznymi. Formułami nomologicznymi są podstawowe twierdzenia ogólne nauk humanistycznych wyrażające prawidłowości ramowe, ustalane na podstawie badań prowadzonych zgodnie z założeniami materializmu historycznego. Należą do nich prawidłowości formacyjne, międzyformacyjne i ponadformacyjne. Formułami nomologicznymi lub nawet pewnymi ich zespołami są poszczególne twierdzenia materializmu historycznego. I tak np. twierdzenie, iż „byt społeczny określa ich świadomość”, wyrazić należałoby przy pomocy dwu co najmniej formuł nomologicznych (Kmita 1980, s. 23). Prawidłowości ramowe w odniesieniu do rozwoju nauki stanowią przedmiot badań epistemologii historycznej.

Epistemologia historyczna bowiem to zakładająca materializm historyczny teoria rozwoju nauki ujętej jako dziedzina praktyki społecznej z regulującą ją świadomością metodologiczną. Teorię tę wyłożył J. Kmita w dwóch monografiach *Szkice z teorii poznania naukowego* (Kmita J., 1976; 1991) i *Z problemów epistemologii historycznej* (Kmita J., 1980; 1988), „w której rozważania (...) rozbudowują i precyzują bliżej poszczególne tezy” przedstawione w *Szkicach...* ale zostały zreferowane w rozdziale pierwszym *Poznanie epistemologiczne jako poznanie historyczne*. Koncepcja epistemologii historycznej jest rozwinięciem idei i ustaleń naukoznawczych poznańskiej szkoły metodologicznej, składających się w dużym zakresie na treść książki J. Kmity *Z metodologicznych problemów interpretacji humanistycznej* (1971), które uległy mniejszej lub większej modyfikacji czy korekcie. Podstawowym pojęciem epistemologii historycznej jest „praktyka społeczna” ujmowana jako

ogół masowych subiektywno-racjonalnych czynności ludzkich tworzący wraz z towarzyszącym mu układem obiektywnych warunków społeczno-ekonomicznych (z określonym przez charakter stosunków produkcji oraz przez poziom rozwoju sił wytwórczych) dynamiczną, hierarchiczną strukturę funkcjonalną ze względu na własność: reprodukcji istniejących warunków obiektywnych, a zarazem (z reguły) przetwarzania ich (...) (Kmita J., 1980, s. 29).

W praktyce społecznej, jako hierarchicznej strukturze funkcjonalnej, wyodrębniają się w procesie historycznym jej podstruktury funkcjonalne (człony ogólnospołecznego podziału pracy) jako typy praktyki społecznej. Są one funkcjonalnie podporządkowane (bezpośrednio lub pośrednio) podstawowej podstrukturze, jaką jest społeczna praktyka produkcji i wymiany, i z tego względu określana praktyką „materialną”. Z każdym typem praktyki społecznej związany jest odpowiedni zespół przekonań, stanowiący jej kontekst społeczno-subiektywny, czyli forma świadomości społecznej, w przypadku praktyki naukowo-badawczej jest to społeczna świadomość metodologiczna złożona z norm i dyrektyw metodologicznych. Jej „werbalizacją (...) zajmuje się teoria poznania naukowego reprezentująca zawsze określoną orientację filozoficzną” (Kmita J., 1980, s. 31). Respektowanie przekonań tworzących poszczególne formy świadomości społecznej „przez indywidualnych uczestników praktyki społecznej danego typu stanowi warunek niezbędny

ny tego, aby dostarczała ona dostatecznie adekwatnych odpowiedzi na „zgłaszane” względem niej zapotrzebowania całokształtu praktyki społecznej” (Kmita J., 1980, s. 29).

Spółeczna praktyka naukowa jako wytwarzająca systemy wiedzy (twierdzenia i koncepcje, teorie naukowe itp.) zmieniające się wraz z ujawniającymi się zapotrzebowaniami technologicznymi i upowszechniające się ze względu na ich zwiększającą się efektywność technologiczną jest powiązana funkcjonalnie z innymi dziedzinami praktyki społecznej. Jej określoną ramowo funkcją jest dostarczanie określonych przesłanek o charakterze przewidywczym (pozwalających przewidywać efekty działań); realizuje się ona poprzez kodyfikację i systematyzację dedukcyjną określonych elementów treści doświadczenia społecznego (Kmita J. 1980, s. 30).

W ujęciu epistemologii historycznej rozwój nauki zdeterminowany jest z jednej strony funkcjonalnie, z drugiej strony zaś genetycznie przez jej istniejący w danym momencie system wiedzy naukowej, ulegającej transformacji w różnym zakresie i stopniu. Następujące po sobie systemy wiedzy mogą egzystować w ramach tego samego współczynnika teoretyczno-metodologicznego, niejako rywalizując ze sobą na tej samej płaszczyźnie (system późniejszy może stanowić (być uznawany) jedynie za pewne „uściślenie”, rozszerzenie czy uogólnienie dotychczasowych wyników badawczych, może też posiadać „większą moc eksplanacyjną”) bądź mogą być niewspółmierne i nieporównywalne logicznie. Każdy system wiedzy (teoria naukowa) ma dwojakiego rodzaju odniesienie przedmiotowe: a) literalne i b) praktyczno-objektywne. Odniesienie praktyczno-objektywne może być zidentyfikowane jedynie przez teorię następną, pokazującą jej efektywność technologiczną. Między późniejszym a wcześniejszym systemem wiedzy zachodzić tedy może relacja korespondencji eksplanacyjnej (uogólniającej), bądź w drugim przypadku korespondencji istotnie korygującej, która określa postęp poznawczy (Kmita 1978).

W ramach epistemologii historycznej prowadzono badania nad społecznym rozwojem nauki w powiązaniu z pewnymi orientacjami teoriopoznawczymi, jak epistemologią genetyczną J. Piageta (Zamiara K. 1979), filozoficznymi podstawami badań literackich Ingardena (Kotowa B., 1980) czy typami historyzmu (Pałubicka A., 1984), związkami epistemologii instrumentalistycznych z teoretycznym przełomem w nauce (Konior A., 1995) lub z określonymi dyscyplinami nauk humanistycznych: literaturoznawstwem, analizując proces historyczno-literacki, ustalając nomologiczne modele rozwoju literatury (Grzegorzczak A., 1983) i nauk o sztuce, na których gruncie rozpatrywano – mający istotne znaczenie „dla zrozumienia dyrektyw metodologicznych historyzmu marksistowskiego” – problem rozwoju sztuki jako formy świadomości społecznej (Zeidler A., 1983). Aparatem pojęciowym filozoficzno-metodologicznej koncepcji epistemologii historycznej posłużył się T. Zgółka, rekonstruując językoznawczą teorię generatywistyczną Noama Chomsky’ego (Zgółka T., 1981).

Spoleczno-regulacyjna teoria kultury jako perspektywa poznawcza badań nad nauką i kulturą – poznańska szkoła kulturoznawcza

Teoretyczną płaszczyznę integracyjną kulturoznawstwa miała stanowić społeczno-regulacyjna koncepcja kultury, zwana początkowo socjopragmatyczną, będąca oryginalnym nowatorskim osiągnięciem J. Kmita. Zaczęła się ona formować w momencie, w którym podjęto analizy „teoretycznych podstaw humanistyki” i postępowania badawczego na gruncie szczegółowych dyscyplin nauk humanistycznych i uświadomiono sobie wyraźnie potrzebę przyjęcia dobrze „logicznie” zdefiniowanych pojęć teoriokulturowych, odpowiadających przedmiotowi badań nauk humanistycznych, skoro „wszystkie dyscypliny humanistyczne badają działania kulturowe”. W *Studiach nad teoretycznymi podstawami humanistyki* autorzy stwierdzili, że „(...) dalsze rozwinięcie tezy, iż: (1) nauki humanistyczne zakładają określone teorie zachowania racjonalnego, (2) stosują dyrektywę strukturalizmu metodologicznego” (Kmita J., Nowak L., 1968, s. 236), wymagało zaangażowania aparatu pojęciowego teorii kultury i to określonej teorii kultury pozwalającej najbardziej adekwatnie i efektywnie poznawczo stosować go w badaniach naukowych, a humanistycznych w ogólności.

Zdając sobie sprawę z wielości istniejących w humanistyce pojęć kultury różnako przedstawiających „świat kultury”, wyrażających różnorodność intuicji związanych z „kulturą”, J. Kmita stwierdził, że w tej sytuacji „(...) trudno skonstruować definicję, która zadowalałaby jakąś większą część tych tak różnorodnych intuicji. Pozostaje więc jedynie wybrać taką intuicję, która wydaje się interesująca dla rekonstrukcji przedmiotu zainteresowań humanistyki” (Kmita J., Nowak L., 1968, s. 254–255). Nie zmierzając wówczas do własnego autorskiego projektu teoretycznego ujęcia kultury, poprzestał na zdefiniowaniu podstawowych kategorii teoriokulturowych, wychodząc od idei antynaturalizmu przedmiotowego przeciwstawiającego kulturę – naturze, które określa tzw. szerokie rozumienie kultury, zgodnie z którym „faktem kulturowym jest wtedy to wszystko, w czym «maczał palce» człowiek” (Kmita J., Nowak L., 1968, s. 256), a więc jego czynności (zachowania) i ich wytwory, od materialnych po „duchowe”, upowszechnione w danej społeczności. W tym znaczeniu czynnościami kulturowymi stają się „czynności racjonalne współdeterminowane przez wiedzę rozpowszechnioną w danej społeczności (wytwory takich czynności)” (Kmita J., Nowak L., 1968, s. 256). W węższym rozumieniu czynności kulturowe zaliczane potocznie do „kultury duchowej” to te, które „nastawione są na rozumienie kulturowe”, dla których „(...) charakterystyczne jest to, że są one zrelatywizowane do zakładanych w danej kulturze reguł interpretacji kulturowej” (Kmita J., Nowak L., 1968, s. 257), określających obowiązujący w danej grupie kulturowej sposób interpretowania czynności, nadawania czy przyporządkowywania im odpowiedniego sensu. Konieczność odwoływania się do reguł interpretacji kulturowej to cecha czynności i wytworów należących do sfery kultury symbolicznej (w późniejszej koncepcji kultury).

Pojęcia: czynność kulturowa, obiekt kulturowy, grupa kulturowa, reguły interpretacji kulturowej: kwalifikacyjne i pośrednie, składające się na dany system kulturowy, grupa kulturowa, kompetencja kulturowa, znak, oznaka i użyte w charakterystyce występujących w badaniach humanistycznych odmian interpretacji humanistycznej, zostały przedstawione w monografii J. Kmita *Z metodologicznych problemów interpretacji humanistycznej*. Odwołuje się do nich, wprowadzając też pojęcia inne w *Szkicach z teorii poznania naukowego*, objaśniając, czemu mają służyć. Stwierdza, zatem, że

Pojęcia służące do bliższej analizy składników eksplanansu interpretacji humanistycznej, bądź też dające się zdefiniować przy ich użyciu – umożliwiają charakterystykę pewnych pojęć dalszych; niektóre z nich, takie jak pojęcie znaku, systemu kulturowego, kultury, służą do eksplikowania terminów stosowanych we wszystkich naukach humanistycznych, niektóre zaś, takie jak np. pojęcie struktury przedstawiającej, struktury przedstawionej, „treści” komunikowanej przez dzieło sztuki, redukcyjnego (realistycznego) typu komunikowania, dedukcyjnego (symboliczno-metaforycznego) typu komunikowania itp. pozwalają eksplikować terminy, którymi operują wybrane dziedziny humanistyki, zwłaszcza zaś – nauki o sztuce (Kmita J., 1976, s. 7–8).

Podstawą dla zbudowania teoretycznej koncepcji kultury stały się przedstawione w tym opracowaniu założenia epistemologii historycznej i jej podstawowe pojęcia: praktyki społecznej jako hierarchicznej struktury funkcjonalnej z wyodrębniającymi się w niej podstrukturami, czyli typami praktyki społecznej z ich społeczno-subiektywnymi kontekstami zwanymi „formami świadomości społecznej”, które w ujęciu kultury J. Kmita stały się dziedzinami kultury. Oto stosowna deklaracja pojęciowa autora późniejszej socjopragmatycznej koncepcji kultury w odniesieniu do dziedziny kultury symbolicznej:

Dziedziną kultury symbolicznej nazwiemy każdą formę świadomości społecznej charakteryzującą się tym, że warunkiem niezbędnym występowania obiektywnych efektów działań z zakresu społecznego funkcjonowania tego typu praktyki, z jakim funkcjonalnie związana jest owa forma, jest, aby przyporządkowywała ona odnośnym działaniom, za pośrednictwem reguł interpretacji kulturowej, odpowiednie sensory kulturowe (Kmita J., 1980, s. 87).

Ujęcie kultury jako „zespołu wszelkich form świadomości społecznej” wymagało modyfikacji jej tradycyjnego marksistowskiego rozumienia. J. Kmita w pokonferencyjnych artykule *Dziedziny kultury* – w którym pojawia się, może po raz pierwszy definicyjne hasło „kultura jako rzeczywistość myślowa” identyfikujące poznańskie kulturoznawcze pojęcie kultury – wyłuszcza racje co do pewnej zmiany Marksowskiego pojęcia świadomości społecznej oraz argumenty za sformulowaniem takiej, a nie innej koncepcji kultury. Rzeczona modyfikacja była konieczna, aby zdefiniować pojęcie kultury „zachowując podstawowe założenia materializmu historycznego” rozwijając jednocześnie przesłanki zawarte *implicite* w materializmie historycznym odnoszące się do fenomenu kultury. Bez tego zabiegu nie byłoby możliwe wyjaśnienie po marksistowsku pro-

cesów społecznych zachodzących w XX wieku „ani też nie można z pozycji tego wyjaśnienia przeciwstawić się koncepcjom ujmującym owe procesy w sposób opozycyjny” (Kmita J., 1982, s. 75). Uzasadnieniem dla przyjęcia tak ujmowanej kultury jest ta podstawowa okoliczność, że „ujęcie to przynosi postęp poznawczy w naukowej analizie rzeczywistości społecznej”, ponieważ „dostarcza przesłanek dla dyrektyw działań skuteczniejszych kształtujących rzeczywistość” i co poznawczo istotne „obawy natury ontologicznej, które przeciwstawić można proponowanemu tu ujęciu, są pozbawione uzasadnienia” (Kmita J., 1982, s. 75–76). Wyższość poznawcza koncepcji kultury J. Kmity jest już niejako zapewniona w punkcie wyjścia z uwagi na ujęcie kultury jako ponadindywidualnej „rzeczywistości myślowej”, składającej się z przekonań normatywnych i dyrektywalnych regulujących poszczególne sposoby postępowania, działania w ramach poszczególnych typów praktyki społecznej, respektowanych indywidualnie w skali powszechnej, ale niekoniecznie indywidualnie uświadamianych. To zdecydowanie bardziej adekwatne ujęcie „istoty” kultury od jej ujmowania w kategoriach zachowań czy prawidłowości behawioralnych, wpływające na zwiększoną efektywność wyjaśniania „faktów kulturowych”. Przede wszystkim jednak odnośna koncepcja kultury zapewnia postęp poznawczy ze względu na relację korespondencji łączącą rezultaty badawcze osiągnięte na jej gruncie z wynikami uzyskanymi w ramach innych ujęć kultury, pokazującą ograniczoną wartość poznawczą wyników wcześniejszych i pozwalającą wyjaśnić ich efektywność praktyczną.

Ten sposób myślenia o kulturze dawał o sobie znać we wcześniejszych tekstach J. Kmity i zespołu, szczególnie w esejach naukowych, przynajmniej od szkiców członków poznańskiej szkoły metodologicznej składających się na zbiór zatytułowany *Wartości – dzieło – sens* ukazujący się w poznańskim miesięczniku „Nurt” w latach 1972–1973. Istotne przesłanki dla konstruowania ramowej koncepcji kultury zawiera artykuł J. Kmity *O naukowo-teoretycznym ujęciu kultury symbolicznej* (Kmita J., 1978), w którym, przeciwstawiając „przedteroretyczne badania nad kulturą symboliczną – teoretycznym badaniom tego typu”, proponuje określone ujęcie sfery kultury symbolicznej, przy którym charakteryzowane w jej ramach zjawiska „stanowią mogą eksplananda wyjaśniania teoretycznego?”. Tu pojawia się deklaracja co do przyjętego rozumienia kultury symbolicznej, wedle której:

W skład każdej dziedziny kultury symbolicznej wchodzi (...): (1) (przekonania wyrażane przez) reguły interpretacji kulturowej oraz (2) (przekonania wyrażane przez) normy ustalające sensy kulturowe. Co się tyczy reguł interpretacji kulturowej mogą one być elementami bądź potocznego doświadczenia społecznego, bądź światopoglądu (Kmita J., 1978, s. 75–76).

Pierwszy pełniejszy wykład o kulturze symbolicznej jako zespole form świadomości społecznej zawiera monografia J. Kmity *O kulturze symbolicznej* (1982) oraz skrypt J. Kmity we współautorstwie z T. Kostyrko *Elementy teorii kultury* (Kmita, J. Kostyr-

ko T., 1983). Jej zastosowanie w badaniach kulturoznawczych pokazują prace zbiorowe *Studia z teorii kultury i metodologii badań nad kulturą* (1982), *Teoria kultury a badania nad zjawiskami artystycznymi* (1983), *O kulturze i jej badaniu. Studia z filozofii kultury* (1985) oraz „eksportowa” publikacja *Visions of Culture and the Models of Cultural Sciences* (1989) wydana w serii *Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities*. Rezultaty prac badawczych konkretyzowały epistemologiczne uzasadnienie, iż rzeczona teoria przynosi postęp poznawczy. Daje bardziej adekwatny ogląd sfery kultury i nieporównywalnie większe możliwości wyjaśniania w jej kontekście zjawisk i zmian kultury przy odwołaniu się do odkrytych przez J. Kmitę różnych odmian determinacji zjawisk kultury, w szczególności: funkcjonalnej, funkcjonalno-genetycznej i subiektywno-racjonalnej. Społeczno-regulacyjna teoria kultury jest efektywnym poznawczo narzędziem metodologicznym penetrowania rzeczywistości społeczno-kulturowej i jej zróżnicowanych teoretycznie czy filozoficznie opisów. Można rzec, że istniała na nią, jako na nową radykalnie antypozytywistyczną teorię kultury, zapotrzebowanie humanistycznej praktyki naukowej, ponieważ upowszechniony teoretyczny model badań nad kulturą wyczerpał swoje możliwości poznawcze. Koncepcja kultury J. Kmity, ujmując kulturę ideacyjnie, czyli jako „rzeczywistość myślową”, pozostaje w nurcie sposobu myślenia o kulturze i jej definiowania współczesnej światowej antropologii kulturowej, znaczonej nazwiskiem Warda Goodenougha.

Koncepcja kultury J. Kmity ulegała przez lata autorskiej modyfikacji, była *in statu nascendi*, w procesie „stawania się”, czy „wytwarzania”, od jej pierwszej publikacyjnej prezentacji i następnych pod nazwą „socjopragmatycznej koncepcji kultury”, której nazwa miała zdawać sprawę z jej powiązania z praktyką społeczną. Po kolejnych modyfikacjach została przemianowana na „społeczno-regulacyjną koncepcję kultury” jako trafniej wyrażającą pojęcie kultury jako społeczno-subiektywnego regulatora praktyki społecznej. Poprzez kolejne edycje podręcznika współautorstwa J. Kmity i G. Banaszaka *Społeczno-regulacyjna koncepcja kultury* koncepcja ta zyskała ostateczną podręcznikową wykładnię w książce J. Kmity *Późny wnuk filozofii. Wprowadzenie do kulturoznawstwa* (Kmita J., 2007). Jak stwierdza autor, książka ta stanowi „(...) pewne podsumowanie rozwijanej przeze mnie od połowy lat siedemdziesiątych, fragmentami, koncepcji kultury, głównie zaś tego jej obszaru, który oznaczam nazwą kultury symbolicznej” (Kmita J., 2007, s. 11). Ujęcie kultury J. Kmity pod mianem „społeczno-regulacyjna koncepcja (teoria) kultury” stała się niejako identyfikatorem poznańskiego kulturoznawstwa.

W połowie lat 80. ukazała się monografia J. Kmity *Kultura i poznanie* (Kmita J., 1985) prezentująca szerzej społeczno-regulacyjną koncepcję kultury i w jej kontekście rozpatrująca kulturowe uwarunkowania poznania naukowego. Ujęcie nauki jako dziedziny kultury (ściślej rzecz biorąc normy i dyrektywy metodologiczne regulujące spo-

lęczną praktykę badawczą), co sprawia, że czynności badawcze mają charakter kulturowy, a w konsekwencji filozoficzna, epistemologiczna kategoria poznania prawomocnego staje się również kategorią kulturową czy kulturoznawczą (Konior A., 1986). Wynika stąd generalna „(...) idea, że nie tylko nie można uprawiać teorii poznania nie dysponując jakąś teorią kultury, ale – co więcej: że przynajmniej niektóre centralne problemy teorii poznania (naukowego) dyktowane są przez odpowiednie założenia teorii (filozofii) kultury oraz jedynie za ich pomocą mogą być rozwiązywane” (Kmita J., 1985, s. 6). Pojawia się w związku z tym problem relatywizmu kulturowego w poznaniu naukowym, historyczno-kulturowych ograniczeń w orzekaniu prawomocności poznawczej uzyskiwanych rezultatów badawczych. Jego ujęcie i rozwiązanie uzależnione jest od przyjętej perspektywy teoriokulturowej. Epistemologia kulturowa stanowi teoretyczny kontekst badań przedstawionych w publikacji *Kulturowy wymiar ludzkiego świata obiektywnego* (Pałubicka A., 1990), w której autorka scharakteryzowała historyczne przemiany kultury europejskiej od jej pierwotnego stanu kultury magicznej po ponowoczesność, wykorzystując jako świadectwa historyczne różnorakie koncepcje filozoficzne, antropologiczne i socjologiczne, dokonując w ten sposób istotnej modyfikacji funkcjonującego w historiografii i w analizach historycznych pojęcia źródła historycznego. Wedle recenzenta w pracy tej znalazło się:

(...) nowe rozwiązanie klasycznego problemu epistemologicznego: „Jak powstaje wiedza i w jaki sposób się ją uprawomocnia?” (...) Wreszcie jest tu zawarta pewna propozycja uprawiania historii filozofii, filozofii widzianej z punktu widzenia kulturoznawcy, a nie tradycyjnego historyka filozofii. Ten nowy sposób traktowania filozofii umożliwia Autorce zarysowanie szkicu rozwoju filozofii europejskiej (jako składnika europejskiej kultury) (Miś A., 1991, s. 205).

W kulturoznawczej perspektywie analizuje A. Pałubicka stanowiska teoriopoznawcze racjonalizmu i empiryzmu (Pałubicka A., 1994; 1997), neopragmatyczny holizm w wersji Richarda Rorty’ego (Pałubicka A., 1993; 1995) i jego koncepcję nauki (Pałubicka 1993a), a J. Kmita doniosłe dla współczesnej filozofii problemy wyrażone w tytule książki *Jak słowa łączą się ze światem?* (Kmita J., 1995). W polu jego zainteresowań znalazły się, niekiedy po raz kolejny, problemy semantyki języka naturalnego, komunikacji i interpretacji oraz relatywizmu kulturowego ukazane tym razem poprzez rozpatrywane przezeń koncepcje przedstawicieli neopragmatystycznej orientacji filozoficznej reprezentowanej przez Donalda Davidsona, Richarda Rorty’ego i Hilarego Putnama.

Ujęcie nauki jako dziedziny kultury w społeczno-regulacyjnej koncepcji kultury, w której nauka, a właściwie praktyka badawcza, funkcjonuje technologicznie, doprowadziło w konsekwencji do przekształcenia epistemologii historycznej w teorię rozwoju nauki, inaczej teoretyczną historię nauki (kulturoznawczą koncepcję nauki), sytuująca naukę poza obszarem epistemologii. Powstaje w ten sposób „naukoznawstwo oparte na społeczno-regulacyjnej teorii kultury”, zgodnie z którą rozwój praktyki badawczej deter-

minowany jest i daje się wyjaśnić w trybie funkcjonalno-genetycznym, a podstawowa tendencja tego rozwoju polega na wzroście lub przynajmniej utrzymywaniu się istniejącego w danym momencie „stopnia lub zakresu potencjalnej funkcjonalności technologicznej owej praktyki (danej jej dziedziny)” (Kmita J., 1985a, s. 35). Badania tego rodzaju zachowują związki z epistemologią, będącą epistemologią kulturową (Miś A., 1986) jeżeli rzeczona funkcjonalność technologiczną twierdzeń i/lub teorii naukowych uznaje się za przejaw ich adekwatności poznawczej. Teoretycznej historii nauki wiele uwagi poświęciła K. Zamiara, odnosząc się do niej w kilku artykułach (Zamiara K., 1992a; 1997; 1997a; 1998; 1998a; 1998b; 2005; 2007) i B. Kotowa (Kotowa B., 2008).

Przejście J. Kmity do Instytutu Kulturoznawstwa powoduje koncentrację jego działalności naukowej na budowaniu teoretycznych podstaw kulturoznawstwa jako dyscypliny naukowej odpowiadającej kierunkowi kształcenia uniwersyteckiego, albowiem wedle tradycji naukowo-akademickiej:

(...) bez istnienia odpowiedniej, samodzielnej dyscypliny badawczej nie może być mowy o odrębnym kierunku nauczania na poziomie akademickim (...). Istnieje (...) w humanistyce polskiej niewątpliwa luka poznawcza: miejsce na jakąś ogólną, ale i empirycznie kontrolowalną naukę o kulturze, na teoretycznie zorientowane badania nad całokształtem kultury, stanowiąc naturalny niejako teren kontaktu poszczególnych dyscyplin humanistycznych (Kmita J., 1985, s. 5, 6).

Kulturoznawstwo rozumiane jako ogólna nauka o kulturze dla realizacji swego głównego celu musi dysponować odpowiednią teorią kultury oraz metodologią badań nad kulturą umożliwiającą syntetyzowanie i integrowanie rezultatów poznawczych uzyskiwanych na terenie innych dyscyplin nauk humanistycznych i społecznych. Tak projektowane kulturoznawstwo miałyby stać się „humanistyką zintegrowaną” (Zamiara K., 2002; Pałubicka A., 2009; 2010).

Powyższe problemy podejmowano, nie zapominając przy tym o dokonującym się w kulturze „przełomie postmodernistycznym”, który stał się przedmiotem filozoficznej i kulturoznawczej (humanistycznej) „debaty postmodernistycznej”.

Postmodernizm w perspektywie kulturoznawczej

J. Kmita włączył się do rzeczony debaty wywiadem *O filozofii i kulturze postmodernistycznej* dla czasopisma „Viel,O,Sophie” (Karpowicz E., Przybysz P., 1990, 1991) i dwiema monografiami: *Wymykanie się uniwersaliom* (2002) i *Konieczne serio ironisty* (2007). Zawierają one krytyczne przemyślenia w odniesieniu do podstawowych kwestii podnoszonych przez postmodernistów wraz z diagnozą współczesnej sytuacji kulturowej filozofii i w wyniku tego wskazaniem określonych sposobów filozoficznego postępowania w ponowoczesnym świecie. W pierwszej z wymienionych książek, w której autor wykazuje przede wszystkim, że koncepcje postmodernistyczne wywodzące się z neopragmatyzmu amerykańskiego i poststrukturalizmu francuskiego łączy idea nominalizmu ling-

wistycznego i to „(...) właśnie stanowisko jest odpowiedzialne za absurdalne konkluzje wyprowadzane z zasadniczo trafnej krytyki modernistycznych rozwiązań kwestii poznania, podmiotu, rzeczywistości etc.” (Zamiara K., 2000, s. IX). Co zaś tyczy uniwersaliów, to winny one być relatywizowane do odpowiednich historycznych okresów rozwoju kultury.

J. Kmita zgadza się z R. Rortym co do tego, że uczestnicząc w kulturze współczesnej, należy odprzedmiotowiająco ujmować własne zapatrywania, przyjmując postawę dystansu wobec swoich przekonani światopoglądowych, by sprzyjać urzeczywistnieniu nadrzędnych w kulturze ponowoczesnej wartości ostatecznych takich, jak tolerancja i indywidualizm. Uznając za uzasadnione aksjologicznie zajmowanie postawy ironisty, kwestionuje wszelako postulowaną przez amerykańskiego neopragmatystę totalne podejście ironiczne, które podważa podstawy komunikacji międzyludzkiej, destruując wspólnotowość (integrację) kultury generalnie. Należy poprzestać na *koniecznym serio ironisty*, by utrzymać w niezbędnym zakresie wspólnotowy charakter kultury.

Podzielając podnoszony przez postmodernistów pogląd o kryzysie – uważanej dotąd za obowiązującą ponadczasowo – uprawomocniającej funkcji filozofii (epistemologii) czy wręcz o jej wyczerpaniu się, wskazuje J. Kmita na zmianę funkcjonowania filozofii w kulturze współczesnej (ponowoczesnej), która staje się dziedziną kultury, współtworząc równocześnie dzisiejszą kulturę symboliczną. Składające się na tradycję filozoficzną dotychczasowe systemy filozoficzne traktować należy jako świadectwa kultury minionych epok, jako źródła historyczne do badań kulturoznawczych nad panującymi w poszczególnych okresach rozwoju kultury europejskiej sposobami myślenia. W ten sposób *problemy filozoficzne przekształcają się w kulturoznawcze*, jak głosi podtytuł ostatniej książki J. Kmity.

W filozoficznej i kulturoznawczej refleksji nad postmodernizmem czołową postacią stała się Anna Zeidler-Janiszewska, która – wedle Marcina Czerwińskiego, recenzenta jej dorobku naukowego w procedurze habilitacyjnej – „pełni w humanistyce polskiej «rolę krytycznego przewodnika po obszarach dyskursu postmodernistycznego» (Czerwiński M., *Opinia...*), ze względu na filozoficzne i kulturoznawcze rozpoznania ponowoczesności i znakomitego orientowania się w sferze badań nad postmodernizmem i co podkreślano, rozwijanie myśli postmodernistycznej. Bohdan Dziemidok podkreślił, że jej:

Uczestnictwo w tej debacie polega nie tylko na systematycznym zgłębianiu i popularyzowaniu postmodernistycznej myśli filozoficznej (Z. Bauman, J.F. Lyotard, F. Jameson, R. Rorty, G. Steiner, W. Welsh, G. Vattimo i inni), lecz na autentycznym rozwijaniu tej refleksji, w szczególności zaś, na próbie samodzielnej, choć opartej o znakomitą znajomość filozoficznej i estetycznej literatury przedmiotu, charakterystyki sytuacji praktyki artystycznej i roli estetyki w zmienionym kontekście społeczno-kulturowym (Dziemidok B. *Opinia*).

Ponowoczesność, postmodernizm, sztuka i estetyka współczesna to tematyka jej wielu artykułów i wystąpień. Przemyslenia dotyczące estetyki ponowoczesności zawarła w monografii *Między melancholią a żalobą. Estetyka wobec przemian w kulturze współczesnej* (Zeidler-Janiszewska A., 1996). A. Zeidler-Janiszewska organizowała konferencje, dyskusje i zespoły autorów do prac zbiorowych. Pod jej redakcją wyszły opracowania *Adorno: między moderną a postmoderną. Rozprawy i szkice z filozofii sztuki* (1991), *Postmodernizm w perspektywie filozoficzno-kulturoznawczej* (1991), *Oblicza postmoderny. Teoria i praktyka uczestnictwa w kulturze współczesnej* (1992), *Sztuka i estetyka po awangardzie a filozofia postmodernistyczna* (1994). W postmodernistycznej debacie swoją obecność zaznaczył przedstawiciel „trzeciego pokolenia” szkoły poznańskiej Andrzej Szahaj, autor pracy o neopragmatyzmie Rorty’ego „w kontekście sporu o postmodernizm” (Szahaj A., (1966, 2002), *Postmodernizm w kulturze współczesnej* (Szahaj A., (2001) i tekstów zebranych w tomie *Zniewalająca moc kultury* (Szahaj A., 2004). Przedstawiciele poznańskiej szkoły metodologicznej w większości są autorami artykułów, które złożyły się na 13 tom pisma „Poznańskie Studia z Filozofii Nauki” opatrzone tytułem *Inspiracje postmodernistyczne w humanistyce*. Do pewnych kwestii postmodernistycznej filozofii odniosła się B. Kotowa w artykule *Postmodernistyczna demityzacja poznania* (Kotowa B., 1997) oraz A. Pałubicka w sprawie Habermasowskiej tezy o noekonserwatyzmie postmodernizmu (Pałubicka A., 1990).

W bezpośrednim związku z koncepcjami R. Rorty’ego i H. Putnama pozostaje kwestia relatywizmu kulturowego, którą podjął J. Kmita, a ma ona „bezpośrednie przełożenie” na teoretyczne i empiryczne badania nad kulturą. Korzystając z rozróżnienia Putnama realatywizmu metafizycznego, określanego jako relatywizm „przez duże R”, i „relatywizmu wewnętrznego”, zwanego też „relatywizmem „przez małe r”, J. Kmita, dyskwalifikując „relatywizm przez duże R” jako zakładający możliwość jakiegoś ponadkulturowego porównywania różnych kultur, istnienia ponadkulturowego schematu pojęciowego, przeciwstawia mu własne stanowisko „relatywizmu przez małe r”, odwołujące się do społeczno-regulacyjnej teorii kultury (Kmita J., 1993a; 1995, 2010). Wedle J. Kmity:

To z grubsza zarysowane pojęcie kultury – wedle J. Kmity – stanowi punkt wyjścia relatywizmu kulturowego „przez małe r”: zakładając, że znamy kulturę w sensie społeczno-regulacyjnym, możemy w sposób całkiem udany przewidzieć przekonania i zachowanie członków tej wspólnoty. Tak uzasadnione przewidywanie jest bardziej dokładne i wyczerpujące niż jakiegokolwiek inne. Zauważmy, że pojęcie kultury w tym sensie oraz teza relatywizmu kulturowego „przez małe r” ani nie podważa, ani nie zakłada tezy o istnieniu (poznawczej dostępności nad-kultury, czy ponadkulturowego schematu pojęciowego (Kmita J., 2010, s. 263).

Idea relatywizmu kulturowego „przez małe r” znalazła zastosowanie w analizach B. Kotowej historyczno-kulturowej perspektywy badawczej w epistemologii (Kotowa B.,

2007), w badaniach odnoszących się do wartości uniwersalnych w edukacji (Kotowa B.; 2009) i zagadnienia „uniwersalności” (Kotowa B., 2008) oraz w rozważaniach A. Pałubickiej dotyczących percepcji (Pałubicka A., 2008) i epistemologii oświecenia (Pałubicka A., 2009a). Niezależnie od rozważań J. Kmity dotyczących relatywizmu kulturowego, analizę stanowiska etycznego wyrażonego w doktrynie relatywizmu kulturowego Melville’a J. Herskovitsa przeprowadził Z. Gierszewski (Gierszewski Z., 2000).

Badania nad kulturą i nauką w szkole J. Kmity

Realizowane od przełomu lat 70. i 80. XX wieku badania naukowe łączyły w pewnej mierze metodologiczne procedury szkoły poznańskiej z rekonstrukcją logiczną na czele z perspektywą epistemologii historycznej i będącej jej teoretyczną podstawą społeczno-regulacyjną, koncepcją kultury wyznaczającą określony sposób poznawczego oglądu, postępowania badawczego i zjawisk poddanych naukowemu badaniu. Tak można by ująć studia z zakresu filozofii sztuki Romana Kubickiego rozpatrującego zagadnienie „interpretacja a poznanie” (Kubicki R., 1991), A. Grzegorzyc nad semiotyką strukturalną Greimasa z jednej strony i neopsychoanalizą Fromma z drugiej, które posłużyły jej do charakterystyki współczesnej humanistyki opartej na antykartezjańskich podstawach epistemologicznych, kwestionujących opozycję: podmiot poznający i przedmiot poznania. W tym zakresie badań filozoficzno-kulturoznawczych umieścić należy analizy Henryka Mamzera *Archeologia i dyskurs* (Mamzer H., 2004), określane przezeń „rozważaniami metaarcheologicznymi”; analizy Andrzeja P. Kowalskiego (1999; 2001), który sytuuje je zresztą w kręgu „archeologii kulturoznawczej” (Kowalski A. P., 2000). Perspektywa poznawcza społeczno-regulacyjnej teorii kultury czy paradygmat teoretyczno-metodologiczny poznańskiej szkoły daje o sobie znać w analizach naukowych Michała Buchowskiego i Wojciecha Burszty dotyczących: interpretacji antropologicznej (Buchowski M., Burszta W., 1992), metodologicznych problemów antropologii i filozofii brytyjskiej nad myśleniem magicznym (Buchowski M., 1990), „wymiarów antropologicznego poznania kultury” (Burszta W., 1992), relacji język a kultura (Burszta W., 1986) oraz magii jako zjawiska kulturowego (Buchowski M., 1986; 1993).

Z perspektywy poznawczej społeczno-regulacyjnej teorii kultury A. Zeidler prowadziła analizy „współczesnych kontynuacji” programów badań nad sztuką, w szczególności wybranych ujęć hermeneutyki, tych „zwłaszcza, które projektując określoną koncepcję sztuki i jej poznawania, wpływają mniej lub bardziej wyraźnie na kształt współczesnej praktyki badań nad komunikacją artystyczną” (Zeidler A., 1988, s. 1). T. Kostyrko, można rzec, zakończyła badania nad filozofią sztuki Leona Chwistka (Kostyrko T., 1995), B. Kotowa opracowała zagadnienie metodologicznego statusu wartości i ocen artystyczno-estetycznych w odniesieniu do antynaturalistycznych orientacji filozoficznych (Kotowa B., 1989), Ewa Rewers ustaliła lingwistyczne i pozalingwistyczne wyz-

naczniki artystycznej odmiany języka etnicznego (Rewers E., 1991). Język pozostawał w polu zainteresowań badawczych E. Rewers, rozpatrywany w poststrukturalistycznej filozofii kultury (Rewers E., 1996).

W optyce kulturoznawczej prowadzono badania nad kulturową i poznawczą rolą symbolu oraz procesu symbolizowania (*Symbol i poznanie*, 1987), filozofią form symbolicznych E. Cassirea (Sójka J., 1988), „symbolem i istnieniem” (Dobosz A., 1993). Prowadzono studia nad: semiotyką ujmowaną jako nauka o kulturze, analizując jej konsekwencje badawcze na przykładzie szkoły tartuskiej (Ziemiańska-Sapija U., 1987), kulturą i komunikacją społeczną w krytycznej teorii społeczeństwa Jürgena Habermasa (Szahaj A., 1990), komunikacją międzykulturową (Zaporowski A., 2007), kulturą a praktyką badawczą (Zaporowski A., 2016) obyczajem jako komunikacyjną dziedziną kultury (Grad J., 1993), współczesną kulturą muzyczną (Banaszak G., 1991), sztuką muzyczną jako dziedziną kultury symbolicznej oraz kulturową rolą zachodnioeuropejskiej muzyki artystycznej (Moraczewski K., 2007).

Badania nad antropologicznymi koncepcjami magii i religii prowadziła Teresa Jerzak-Gierszewska (1995), a Dorota Angutek, przedstawiając magiczną wizję rzeczywistości w greckiej filozofii archaicznej, starała się dociec, na ile myślenie magiczne stanowi kulturowe źródło tej filozofii (Angutek D., 2003). A. Pałubicka łączyła analizę koncepcji magii *Frazera i Lévy-Bruhla* z problemem poznania humanistycznego (Pałubicka A., 1997a) i ustalała, jakie jest „filozoficzne dziedzictwo magii” (Pałubicka A., 2001). Zespół badaczy prowadził badania nad metamorfozą magiczną, by stwierdzić *Czy metamorfoza magiczna rekompensuje brak symbolu* (2001). Niejako w reakcji na koncepcję Davidsona i jej interpretację dokonaną przez J. Kmitę, Artur Dobosz ogłosił swoją koncepcję „o metamorfozach magicznych łączenia słów ze światem” (Dobosz A., 2001; 2002).

Odrębną dziedzinę badań stanowią studia nad uczestnictwem w kulturze z perspektywy kulturoznawczej i psychologicznej oraz epistemologicznej, które podjęła K. Zamiera (1992, 1999, 2001), autorka projektu psychologii partycypacji w kulturze, i A. Pałubicka, przeprowadzając wieloaspektową charakterystykę partycypacji w kulturze, zasad nabywania kultury nowożytnej i uczestnictwa w niej (Pałubicka A., 1999), wyodrębniła dwie sposoby: fizykalnego i mentalnego opisywania świata jako układów rzeczy z jednej strony i stanów mentalno-przedmiotowych – z drugiej, wykorzystanie heideggerowskiej kategorii teoretycznej poręczności w opisie funkcjonowania jednostki w świecie kultury (Pałubicka A., 2006). Wyróżnienie dwóch sposobów, dwóch postaw partycypacji w kulturze: postawy dystansu (obserwatora) i postawy zaangażowanego uczestnika (Pałubicka A., 2011), które zaaplikowane zostało w rozważaniach dotyczących dualistycznej podstawy kultury europejskiej, jej tożsamości, ujętej jako odmiennosc kulturowych wzorów myślenia: „natchnienia” (wzoru biblijno-fenomenologicznego) i „rozu-

mu” (wzoru analitycznego), mającego swoje źródło w antycznej filozofii greckiej. Składają się one na „gramatykę kultury europejskiej” (Pałubicka A., (2013)). To ujęcie istoty kultury europejskiej pozwala zasadnie mówić o kulturze europejskiej jako wyraźnie wyodrębniającym się systemie kulturowym, którego „realne istnienie” bywa kwestionowane przez badaczy, nieznajdujących konstytuującej ją „spójni”, łączącej narodowe wspólnoty kulturowe egzystujące w kontynentalnej, geograficznej przestrzeni, zwanej „Europą”.

Przedmiotem badań z kulturoznawczej perspektywy była sfera uczestnictwa w kulturze. J. Grad analizował od strony teoretyczno-metodologicznej socjologiczne koncepcje badań nad uczestnictwem w kulturze artystycznej (Grad J., 1997), a Barbara Szczepańska przedmiotem swoich analiz uczyniła kategorię doświadczenia estetycznego w różnych ujęciach estetycznych i w odniesieniu do nadawczo-odbiorczego uczestnictwa w sztuce (Szczepańska B., 1992; 1992a). Piotr Bauć interesował się edukacyjnym procesem przysposabiania do partycypacji w kulturze techniczno-użytkowej (Bauć P., 2017). Andrzej Pluta z powodzeniem uprawiał pedagogikę kulturoznawczą, publikując prace z tego zakresu (Pluta A., 1992; 1996). Badania nad partycypacją w kulturze ujmowane hasłowo „jednostka a kultura” obejmują również teoretyczne studia nad podmiotowością, rekonstruujące odpowiednie koncepcje psychologiczne, socjologiczne i antropologiczne (Urban O., 2007) i przedstawiane w optyce kulturoznawczej zagadnienie tożsamości człowieka we współczesności (Szczepańska B., 2010). W polskiej ponowoczesności dało o sobie znać zjawisko „wytwarzania tradycji”, które poddała badaniu D. Angutek (2018), zajmując się też kulturowymi aspektami krajobrazu (Angutek D., 2013).

Typowe analizy metodologiczne szkoły poznańskiej egzemplifikują badania: Z. Gierszewskiego, dotyczące stosowania analogii międzykulturowej w teoriach antropologicznych (Gierszewski Z., 1987), studia B. Pogonowskiej nad paranauką (Pogonowska B., 1995) oraz nad rozumieniem, rolą i znaczeniem kategorii racjonalności w badaniach makroekonomicznych (Pogonowska B., 1996) oraz drugiej przedstawicielki nauk ekonomicznych Haliny Zboroń, analizującej teorie ekonomiczne z punktu widzenia konstrukttywizmu społecznego (Zboroń, H., 2009).

Przedstawiciele obecnego młodego pokolenia nauki zainteresowanych dokonaniem poznawczą szkoły metodologicznej, którzy z pożytkiem poznawczym wykorzystują jej założenia teoretyczno-metodologiczne, uznać można za czwarte pokolenie tej formacji badawczej. Zaliczyć do tej grupy – jak sądzę – należy kulturoznawców: Michała Juraszka z Uniwersytetu Gdańskiego, ujmującego w optyce kulturoznawczej filozofię Henryka Elzenberga (Juraszek M., 1999), Beatę Frydryczak, która z kulturoznawczo-estetycznego punktu widzenia dokonuje oglądu współczesnych zjawisk kulturowych (Frydryczak B., 1995, 1998, 2002), w tym krajobrazu, (Frydryczak B., 2013), Andrzeja Bełkota z Instytutu Kulturoznawstwa, zajmującego się współczesną obyczajowością w kontekst-

cie społeczno-regulacyjnej teorii kultury (Bełkot A., 2014; 2019), Macieja Kijko, rozpatrującego status wiedzy historycznej w świetle koncepcji interpretacji Donalda Davidsona (2007) i uprawiającego ogólniejszą refleksję nad kulturą i naukami o kulturze (Kijko M., 2018) oraz „kulturoznawczą” psycholożkę Arletę Chojniak, analizującą koncepcję autotranscendencji Victora Frankla (Chojniak A., 2003), a także filozofów: Mateusza Boneckiego, sięgającego do teoretycznych źródeł poznańskiej szkoły metodologicznej, przyglądającego się poznawczo interpretacji humanistycznej i teoretycznej rekonstrukcji kultury (Bonecki M., 2011; 2018), i Macieja Musiała z obecnego Wydziału Filozoficznego, analizującego filozofię Richarda Rorty’ego, która jawi się jako terapia kulturowa (Musiał M., 2014) i badającego sferę współczesnej intymności traktowanej jako dziedzina kultury symbolicznej (Musiał M., 2014a). W kręgu oddziaływań filozoficzno-metodologicznych poznańskiej szkoły filozofii kultury i nauki pozostaje Michał Rydlewski z Uniwersytetu Wrocławskiego, zainteresowany „humanistyką naukową” (Rydlewski M., 2014), konstruktywizmem w humanistyce (Rydlewski M., 2016a) i kulturowymi uwarunkowaniami percepcji wzrokowej (Rydlewski M., 2016).

Ta grupa i przedstawiciele drugiego i trzeciego pokolenia poznańskiej szkoły metodologicznej oraz inni stali uczestnicy seminariów odbywających się w Instytucie Kulturoznawstwa UAM (2009-2019) pod kierunkiem prof. dr hab. Anny Pałubickiej i prof. dr hab. Barbary Kotowej, tworzący Interdyscyplinarny Zespół Badawczy, stanowi uzasadnienie poglądu o dalszym funkcjonowaniu poznańskiej szkoły metodologicznej, który wyraża i podtrzymuje Barbara Kotowa, argumentując następująco:

Szkola poznańska, jak każdy twór historyczno-społeczny, wielokrotnie zmieniała swój „skład osobowy”, wszelako nadal jest szkołą, w przyjętym znaczeniu tego słowa, spełnia bowiem niezbędne tego warunki: kieruje nią niekwestionowany autorytet naukowy, lider, inspirujący, poprzez swoje teksty, coraz to nowe pokolenia adeptów humanistyki, i warunek drugi – członków „szkoły” łączy wspólna teoretyczno-metodologiczna podstawa badań. W ramach „szkoły” tworzą się nowe zespoły badawcze (...) rozszerza się także zasięg jej oddziaływania, tak w zakresie instytucjonalnym, jak i terytorialnym (Kotowa B., 2010, s. 334).

Wszyscy badacze, którzy z poznawczym powodzeniem uprawiają własne badania, korzystając z modelu, koncepcji i ustaleń poznańskiej szkoły metodologicznej, tworzą zbiorowość jej kontynuatorów. Uważam, że sposób myślenia naukowego, teoretycznego, ukształtowany pod wpływem poznańskiej szkoły metodologicznej i społeczno-regulacyjnej teorii kultury, obecny jest nadal w analizach badaczy, nawet tych, którzy nie podejmują już dzisiaj problematyki metodologii badań humanistycznych (filozofii humanistyki) lub analiz zjawisk kulturowych, sytuującej się bezpośrednio na gruncie społeczno-regulacyjnej teorii kultury. Wszelako poznawcza perspektywa ich analiz, oparta na wygenerowanej przez społeczno-regulacyjną teorię wizji kultury i humanistyki jako auto-refleksji kultury, zdaje się być obecna w ich analizach.

Publikacje przywołane w artykule

- Adorno: między moderną a postmoderną. *Rozprawy i szkice z filozofii sztuki* (1991), pod red. A. Zeidler-Janiszewskiej, Fundacja dla Instytutu Kultury, Warszawa–Poznań.
- Angutek D., (2003) *Magiczne źródło filozofii greckiej*, Oficyna Wydawnicza Epigram, Bydgoszcz.
- Angutek D., (2013) *Kulturowe wymiary krajobrazu, Antropologiczne studium recepcji przyrody na prowincji: od teorii do empirii*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Angutek D., (2018) *Tradycje wytworzone w rodzącej się ponowoczesności w Polsce*, Oficyna Wydawnicza Epigram, Bydgoszcz.
- Banaszak G., (1991) *Formy współczesnej kultury muzycznej*, Instytut Kultury, Warszawa.
- Banaszak G., Kmita J. (1991, 1994) *Spółeczno-regulacyjna koncepcja kultury*, Instytut Kultury, Warszawa.
- Bauć P., (2017) *Wdrażanie do uczestnictwa w kulturze techniczno-użytkowej w ujęciu społeczno-regulacyjnej teorii kultury*, Przedsiębiorstwo Prywatne WIB, Gdańsk.
- Bełkot A., (2014) „Czas” i „przestrzeń” w kulturoznawczych refleksji nad współczesną obyczajowością polską, [w:] *Obyczajowość polska początku XXI wieku – w procesie przemian*, pod red. B. Łaciak, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa.
- Bełkot., (2019) *Przemiany obyczaju w ponowoczesności. Od obyczajowości do gier językowych*, Wydawnictwo Nauk Humanistycznych i Społecznych, Poznań.
- Bonecki M., (2011) *Interpretacja humanistyczna a teoretyczna rekonstrukcja kultury*. Filo-Sofija, nr 1, s. 189–211.
- Bonecki M., (2012) *Sensemaking – wiedza i kultura organizacji w świetle humanistyki zintegrowanej*. Filo-Sofija, nr 3, s. 49–69.
- Bonecki M., (2013) *Wiedza naukowa i przedteoretyczna w perspektywie nauk rekonstrukcyjnych Jürgena Habermasa*, Principia. Pisma koncepcyjne z filozofii i socjologii teoretycznej, t. 57–58, s. 57–75.
- Bonecki M., (2018) *Jerzy Kmita – interpretacja humanistyczna i społeczno-regulacyjna koncepcja kultury*, Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna, nr 1(2), s. 178–198.
- Brzechczyn K., (1998) *Odrębność historyczna Europy Środkowej. Studium metodologiczne*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań.
- Brzechczyn K., (2004) *O wielości linii rozwojowych w procesie historycznym. Próba interpretacji ewolucji społeczeństwa meksykańskiego*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Brzechczyn K., (2010) *Wokół periodyzacji procesu historycznego. Od adaptacyjnej interpretacji materializmu historycznego do nie-marksistowskiego materializmu historycznego*, [w:] *Filozofia na Uniwersytecie w Poznaniu. Jubileusz 90-lecia*, pod red. T. Buksińskiego, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii, Poznań, s. 347–370.
- Brzechczyn K., (2015) *Między idealizacją, filozofią historii a metafizyką. Próba prezentacji i recepcji wątków badawczych w twórczości Leszka Nowaka*, [w:] *Nauki humanistyczne i społeczne wobec problemów współczesnego świata*, pod red. Z. Drozdowicza, R. Kubickiego, J. Sójki, J. Brzezińskiego, R. Drozdowskiego, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM, Poznań, s. 303–318.
- Brzechczyn K., Przybysz P., (2011) *Poznańska Szkoła Metodologiczna*, [w:] *Encyklopedia filozofii polskiej*, t. 2, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin, s. 1–7. <http://www.ptta.pl/efp/pdf/p/poznanskasm.pdf>
- Buchowski M., (1986) *Magia. Jej funkcje i struktura*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.

- Buchowski M., (1990) *Racjonalność – translacja – interpretacja. O badaniu myślenia magicznego w antropologii i filozofii brytyjskiej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Buchowski M., (1993) *Magia i rytuał*, Instytut Kultury, Warszawa.
- Buchowski M., Burszta W. J., (1992) *O założeniach interpretacji antropologicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Buczkowski P., (1978) *Teoria ruchu formacji społeczno-ekonomicznej. Próba interpretacji adaptacyjnej*, [w:] *Założenia materializmu historycznego*, pod red. L. Nowaka, Poznańskie Studia z Filozofii Nauki, z. 3, s. 157–199.
- Buczkowski P., (1980) *Walka klas a rozwój formacji społeczno-ekonomicznej. (Próba uzgodnienia z adaptacyjną interpretacją materializmu historycznego)*, Studia Socjologiczne, nr 2.
- Buczkowski P., (1981) *Przyczynowość czy adaptacja?*, Studia Filozoficzne, nr 5, s. 155–167.
- Buczkowski P., (1982) *Z problematyki teorii społeczeństw ekonomicznych*, Pomorska Akademia Medyczna, Szczecin.
- Buksiński, T., (1982) *Metodologiczne problemy uzasadniania wiedzy historycznej*, PWN, Warszawa–Poznań.
- Burbelka J., (1980) *Epoki i formacje. Próba rekonstrukcji adaptacyjnej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Burszta W., (1986) *Język a kultura w myśli etnologicznej*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław.
- Burszta W. J., (1992) *Wymiary antropologicznego poznania kultury*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Chojniak A., (2003) *Człowiek i sens. Frankla koncepcja autotranscendencji*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań.
- Chwalisz P., (1979) *Stale w idealizacyjnej koncepcji nauki*, [w:] *Odkrycie, abstrakcja, prawda, empiria, historia a idealizacja*, pod red. A. Klawitera, L. Nowaka, PWN, Warszawa–Poznań.
- Ciesielski, M., (2011) *O metodzie idealizacji i konkretyzacji w filozofii politycznej liberalizmu*, *Europea Gnesnensia*, nr 3, s. 107–131.
- Ciesielski M., (2013) *Problem kumulacji podziałów klasowych we współczesnym kapitalizmie. Próba interpretacji teoretycznej*, [w:] *Jednostka w układzie społecznym. Próba teoretycznej konceptualizacji*, pod red. K. Brzechczyńska, M. Ciesielskiego, E. Karczyńskiej, Poznańskie Studia z Filozofii Humanistyki, 22/2013.
- Czy metamorfoza magiczna rekompensuje brak symbolu?* (2001), pod red. J. Kmity, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM, Poznań.
- Dobosz A., (1993) *Symbol i istnienie*, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań.
- Dobosz A., (2001) *O metamorfozach magicznych, łączenia słów ze światem oraz Jacques'a Derridy koncepcji języka*. [w:] *Czy metamorfoza magiczna rekompensuje brak symbolu*, pod red. J. Kmity, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM, Poznań, s. 95–156.
- Dobosz A., (2002) *Tożsamość metamorficzna a komunikacja językowa*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii UAM, Poznań.
- Dobosz A., (2015) *Wokół wybranych problemów koncepcji kultury Jerzego Kmity*, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań.
- Domańska E., (2006) *Historie niekonwencjonalne. Refleksja o przeszłości w nowej humanistyce*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Domańska E., (2010) *Jakiej metodologii potrzebuje współczesna humanistyka?*, *Teksty Drugie. Teoria literatury, krytyka, interpretacja*, nr 1/2 (121–122), s. 45–55.

- Domańska E., (2010a) *Teoria wiedzy o przeszłości na tle współczesnej humanistyki*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Domańska E., (2012) *Historia egzystencjalna. Krytyczne studium narratywizmu i humanistyki zaangażowanej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Domańska E., Topolski J., Wrzosek W., (1994) *Między modernizmem a postmodernizmem. Historiografia wobec zmian w filozofii historii*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Egiert R., (2000) *Parafrazy idealizacyjne. Analiza metodologiczna Szkoły w Groningen*, Wydawnictwo Humaniora, Poznań.
- Epistemology and History. Humanities as a Philosophical Problem and Jerzy Kmita's Approach to it* (1996), Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities, t. 47, red. A. Zeidler-Janiszewska.
- Frydryczak B., (1995) *Estetyki oporu*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. T. Kotarbińskiego, Zielona Góra.
- Frydryczak B., (1998), *Między gestem a dyskursem. Szkice z teorii sztuki*, Instytut Kultury, Warszawa.
- Frydryczak B., (2002) *Świat jako kolekcja*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań.
- Frydryczak B., (2013) *Krajobraz. Od estetyki the picturesque do doświadczenia topograficznego*, Wydawnictwo PTPN, Poznań.
- Frydryczak B., (2015) *Krajobraz w badaniach kulturowych*, [w:] *Nauki humanistyczne i społeczne wobec problemów współczesnego świata*, Wydawnictwo Naukowe WNS, Poznań, s. 385–394.
- Gałkowski P., (2019) *Poznanie dziejów czy wytwarzanie historii? Jerzego Topolskiego przemiany poglądów na uprawianie historii*, Fundacja Instytut im. Jerzego Kmity, Poznań.
- Gaul M., (1990) *Idealizacyjne modele poznania naukowego w psychologii na przykładzie psychofizyki*, PWN, Warszawa.
- Gierszewski Z., (1987) *Problem analogii międzykulturowej. Z dziejów badań antropologicznych*, PWN, Warszawa–Poznań.
- Gierszewski Z., (2000) *Kultura – moralność – względność. Doktryna relatywizmu kulturowego M. J. Herskovitsa*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Grad J., (1993) *Obyczaj a moralność. Próba metodologicznego uporządkowania badań dotychczasowych*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Grad J., (1997) *Badania uczestnictwa w kulturze artystycznej w polskiej socjologii kultury. Analiza metodologiczno-teoretyczna*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1997.
- Grzegorzczak A., (1983) *Nomotetyczne modele rozwoju literatury*, PWN, Warszawa – Poznań.
- Grzegorzczak A., (1992) *Niekartezjańskie współrzędne w dzisiejszej humanistyce*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Hajnicz A., (1979) *Narodziny szkoły historycznej*, Kultura, nr 38, s. 4.
- Hornowska E., (1989) *Operacjonalizacja wielkości psychologicznych. Założenie – struktura – konsekwencje*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, praca doktorska (1985) zatytułowana *Operacjonalizacja wielkości psychologicznych w ramach idealizacyjnej teorii nauki*.
- Jerzak-Gierszewska T., (1995) *Religia a magia. Klasyczne koncepcje antropologiczne*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań.
- Juraszek M., (1999) *Próba kulturoznawczej interpretacji koncepcji „estetyzmu” Henryka Elzenberga*, Kultura Współczesna. Teoria, Interpretacje, Praktyka, nr 4(22), s. 5–26.
- Karpowicz E., Przybysz P., (1990–1991) *O filozofii i kulturze postmodernistycznej*. Rozmowa

- z Jerzym Kmitą, Viel, O, Sophie. *Akademickie Pismo Filozoficzne*, 1990, nr 2 (1990), nr 1 (1991), s. 79–95.
- Kaszniak P., (1978) *Struktura formacji społeczno-ekonomicznej w ujęciu klasyków marksizmu. Próba interpretacji*, *Poznańskie Studia z Filozofii Nauki*, t. 3: *Założenia materializmu historycznego*, pod red. L. Nowaka, s. 77–94.
- Kiedrowski K., (2016) *Metoda idealizacji i konkretyzacji w negatywistycznej metafizyce unitarnej*, *Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria*, R. 25, nr 2, s. 603–615.
- Kijko M., (2007) *Davidsonowska koncepcja interpretacji a refleksja kulturoznawcza*, [w:] *Czyż umysł? Krytyczne podejście do problemu podmiotowości*, pod red. K. Zamiary, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 125–132.
- Kijko M., (2017) *Nikła siła. Szkice kulturoznawcze*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Klawiter A., (1991) *Postawa badawcza a struktura wytworu teoretycznego*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Klawiter A., Łastowski K. (2010) *O łamaniu filozoficznego lodu. Od idealizacyjnej teorii nauki do metafizyki unitarnej*, [w:] *Filozofia na Uniwersytecie w Poznaniu. Jubileusz 90-lecia*, pod red. T. Buksińskiego, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii, Poznań, s. 371–387.
- Klawiter A., Łastowski K. (2013) *Leszek Nowak i jego koncepcje z filozofii nauki, filozofii społecznej i metafizyki*, *Studia Metodologiczne*, nr 31, s. 25–41.
- Kmita J., (1976) *Szkice z teorii poznania naukowego*, PWN, Warszawa.
- Kmita J., (1977) *O badaniach metodologicznych prowadzonych w ośrodku poznańskim*, *Zagadnienia Naukoznawstwa*, nr 1, s. 3–6.
- Kmita J., (1977a) *Praktyka społeczna jako podstawowe pojęcie epistemologii historycznej*, *Studia Filozoficzne*, nr 11, s. 5–16.
- Kmita J., (1978) *O naukowo-teoretycznym ujęciu kultury symbolicznej*, [w:] *Zagadnienie przełomu antypozytywistycznego w humanistyce*, pod red. J. Kmity, Poznań, s. 69–84.
- Kmita J., (1978a) *Korespondencja istotnie korygująca*. *Studia Metodologiczne*, nr 18, s. 3–17.
- Kmita J., (1980) *Z problemów epistemologii historycznej*, PWN, Warszawa.
- Kmita J., (1982) *Dziedziny kultury*, [w:] *Przedmiot i funkcje teorii kultury*, pod red. S. Pietraszki, Wrocław, s. 71–87.
- Kmita J., (1982a) *O kulturze symbolicznej*, Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury, Warszawa.
- Kmita J., (1985) *Kultura i poznanie*, PWN, Warszawa.
- Kmita J., (1985a) *Epistemologia w oczach kulturoznawcy*, *Studia Filozoficzne*, nr 4, s. 17–36.
- Kmita J., (1991) *Essays on the Theory of Scientific Cognition*, translated from the Polish by Michael Turner, D. Reidel Publishing Company, A Member of the Kluwer Academic Publishers Group, Dordrecht/Boston/Lancaster/Tokyo.
- Kmita J., (1993) *Cultural Relativism 'with a small "r"'*, *Ruch Filozoficzny*, nr 2, s. 192–193.
- Kmita J., (1993a) *Rorty i Putnam wobec problemu relatywizmu kulturowego*, *Sztuka i Filozofia*, nr 6, s. 71–105.
- Kmita J., (1993b) *Rorty i Putnam wobec problemu relatywizmu kulturowego*, *Zeszyty Kulturoznawcze*, nr 2–3, s. 5–38.
- Kmita J., (1995) *Rorty i Putnam wobec problemu relatywizmu kulturowego*, [w:] *Między pragmatyzmem a postmodernizmem. Wokół filozofii Richarda Rorty'ego*, pod red. A. Szahaja, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, s. 215–253.

- Kmita J., (1995a, 1998) *Jak słowa łączą się ze światem. Studium krytyczne neopragmatyzmu*, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM, Poznań.
- Kmita J., (1988) *Problems in Historical Epistemology*, translated from the Polish by Michael Turner, D. Reidel Publishing Company, A Member of the Kluwer Academic Publishers Group, Dordrecht /Boston/Lancaster/Tokyo.
- Kmita J., (2000) *Wymykanie się uniwersaliom*, Oficyna Naukowa s.c., Warszawa.
- Kmita J., (2005) *Względność kulturowa*, [w:] *Nauka. Humanistyka. Człowiek*, pod red. J. Kmity, B. Kotowej, J. Sójki, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 225–232.
- Kmita J., (2007) *Konieczne serio ironisty. O przekształcaniu się problemów filozoficznych w kulturoznawcze*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Kmita J., (2007a) *Późny wnuk filozofii. Wprowadzenie do kulturoznawstwa*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Kmita J., (2010) *Relatywizm kulturowy przez małe „r”*, [w:] *Nauka – Humanistyka – Społeczeństwo*, pod red. J. Grada, J. Sójki, A. Zaporowskiego, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 259–264.
- Kmita J., Kostyrko T. (1983) *Elementy teorii kultury. Wykłady dla studentów kulturoznawstwa*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Kobylińska E., (1985), *Hermeneutyczna wizja kultury*, PWN, Warszawa–Poznań.
- Konior A., (1986), *Poznanie jako kategoria kulturowa*, *Studia Filozoficzne*, nr 7, 154–158.
- Konior A., (1995) *Epistemologie „instrumentalistyczne” a przełom teoretyczny w nauce*, *Nowa Krytyka*, 6, s. 29–50.
- Kostyrko T., (1985) *O kulturze artystycznej*, Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury, Warszawa.
- Kostyrko T., (1995) *Leona Chwistka filozofia sztuki*, Instytut Kultury, Warszawa.
- Kośmicki E., (1986), *Biologiczne koncepcje zachowania. Próba analizy metodologicznej*, PWN, Warszawa–Poznań.
- Kot W., (1990) *Historyczna zmienność typów funkcjonowania filozofii w kontekście dziedzin kultury*, Poznań.
- Kotowa B., (1989) *Metodologiczny status wypowiedzi wartościowań artystycznych i estetycznych w perspektywie antynaturalistycznej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Kotowa B., (1980) *Założenia filozoficzne programu badań literackich Romana Ingardena*, PWN, Warszawa–Poznań.
- Kotowa B., (1997) *Postmodernistyczna demityzacja poznania*, [w:] *Historia i struktura mistyfikacji*, pod red. Z. Drozdowicza, Wydawnictwo Humaniora, s. 43–57.
- Kotowa B., (2007) *Historyczno-kulturowa perspektywa badawcza w epistemologii*, [w:] *Epistemologia współcześnie*, pod red. M. Hetmańskiego, Universitas, Kraków, s. 117–124.
- Kotowa B., (2007) *A Historical and Cultural Research Perspective in Epistemology*, *Dialogue and Universaliam*, t. 18, nr 7–8, s. 43–50.
- Kotowa B., (2009) *Edukacja a wartości „uniwersalne”*, *Zeszyty Filozoficzne*, nr 14–15, s. 14–29.
- Kotowa B., (2009a) *Jak możliwa jest „uniwersalność”*, [w:] *Rezonujący rozum nauki a rozumność intuicji*, pod red. G. Żurkowskiej, S. Blandzi, Wydawnictwo Rolewski, Toruń, s. 379–386.
- Kotowa B., (2010) *Od filozofii humanistyki do filozofii jako dziedziny kultury. Główne kierunki badawcze szkoły poznańskiej od połowy lat siedemdziesiątych*, [w:] *Filozofia na Uniwersytecie w Poznaniu. Jubileusz 90-lecia*, red. T. Buksiński, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii, Poznań, s. 309–334.

- Kowalski A.P., (1999) *Symbol w kulturze archaicznej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Kowalski A.P., (2000) *Archeologia kulturoznawcza. Projekt dyskursu „negatywistycznego”*, [w:] *Archeologia w teorii i praktyce*, pod red. A. Buko, P. Urbańczyka, Warszawa, s. 115–126.
- Kowalski A.P., (2001) *Myślenie przedfilozoficzne: studia z filozofii kultury i historii idei*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań.
- Kowalski A.P., (2013) *Mit a piękno. Z badań nad pochodzeniem sztuki*, Oficyna Wydawnicza Epigram, Bydgoszcz.
- Krajewski W., (2006) *Idealizacja, czynniki główne i uboczne*, Filozofia Nauki, t. 14, nr 1, s. 5–8.
- Kubicki R., (1991) *Interpretacja a poznanie. Studium z filozofii sztuki*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Kultura artystyczna a kompetencje kulturowe* (1989), pod red. T. Kostyrko, A. Szpocińskiego, Instytut Kultury, Warszawa.
- Kupracz A., (1991) *O dwóch ujęciach metody idealizacji w naukach empirycznych*, Ośrodek Wydawnictw Naukowych, Poznań.
- Łastowski K., (1978) *Teoria rozwoju gatunków a teoria ruchu formacji społeczno-ekonomicznej*, Poznańskie Studia z Filozofii Nauki t. 3: *Założenia materializmu historycznego*, pod red. L. Nowaka, s. 113–166.
- Łastowski K., (1981) *Problem analogii między teorią formacji społecznej a teorią ewolucji*, PWN Warszawa–Poznań.
- Łastowski K., (1986) *Rozwój teorii ewolucji. Studium metodologiczne*, UAM Poznań.
- Ławniczak W., (1983) *O poznawaniu dzieła sztuki plastycznej. Analiza współczynnika interpretacyjnego*, PWN, Warszawa.
- Mamzer H., (2004) *Archeologia i dyskurs. Rozważania metaarcheologiczne*, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Poznań.
- Maruszewski T., (1983) *Analiza procesów poznawczych jednostki w świetle idealizacyjnej teorii nauki*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Miś A., (1986) *Epistemologia kulturowa*, Studia Filozoficzne, nr 5, 172–181.
- Miś A., (1991) *Filozofia jako moment kultury*, Sztuka i Filozofia, nr 4, s. 205–209.
- Moraczewski K., (2007) *Sztuka muzyczna jako dziedzina kultury. Próba analizy kulturowego funkcjonowania zachodnioeuropejskiej muzyki artystycznej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Musiał M., (2014) *Filozofia Richarda Rorty’ego jako terapia kulturowa*, Oficyna Wydawnicza Epigram, Bydgoszcz.
- Musiał M., (2014a) *Intymność i jej współczesne przemiany. Studium z filozofii kultury*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków.
- Nowak L., (1973) *Teoria formacji społecznej jako teoria adaptacyjna*, Studia Socjologiczne, nr 4, s. 5–21.
- Nowak L., (1974) *O dalszych problemach metody idealizacji*, Studia Filozoficzne, nr 9, s. 63–101.
- Nowak L., (1974a) *Zasady marksistowskiej filozofii nauki. Próba systematycznej rekonstrukcji*, PWN, Warszawa.
- Nowak L., (1977) *Wstęp do idealizacyjnej teorii nauki*, PWN, Warszawa.
- Nowak L., (1977a) *U podstaw dialektyki Marksowskiej. Próba interpretacji kategorialnej*, PWN, Warszawa.
- Nowak L., (1980) *The Structure of Idealization: Towards a Systematic Interpretation of the Marxian Idea of Science*, D. Reidel, Dordrecht/Boston.
- Nowak L., (1981) *Socjalistyczny sposób panowania człowieka nad człowiekiem*, WIW, Poznań.

- Nowak L., (1983) *Property and Power. Towards a non-Marxian Historical Materialism*, Dordrecht/Boston/Lancaster: Reidel.
- Nowak N., (1991) *U podstaw teorii socjalizmu*; t. 1: *Własność i władza. O konieczności socjalizmu*; t. 2: *Droga do socjalizmu. O konieczności socjalizmu w Rosji*; t. 3: *Dynamika władzy. O strukturze i konieczności zaniku socjalizmu*, Wydawnictwo Nakom, Poznań 1991.
- Nowak L., (1988) *Byt i myśl. U podstaw negatywistycznej metafizyki unitarnej*, t. 1: *Nicość i istnienie*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.
- Nowak L., (1996) *Idealizacyjna koncepcja nauki. Przegląd zastosowań i rozwinięć*, [w:] *Oblicza idealizacji*, pod red. R. Egierta, A. Klawitera, P. Przybysza, Poznańskie Studia z Filozofii Humanistyki, 15/1996.
- Nowak L., (1997) *Adaptacyjna interpretacja materializmu historycznego: przegląd. Przyczynek do polskiego materializmu analitycznego*, [w:] *Marksizm, liberalizm, próby wyjścia*, pod red. L. Nowaka, P. Przybysza, Poznańskie Studia z Filozofii Humanistyki, 17/1997, s. 29–71.
- Nowak L., (2004) *Byt i myśl. U podstaw negatywistycznej metafizyki unitarnej*, t. 2, *Wieczność i zmiana*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.
- Nowak L., (2007) *Byt i myśl. U podstaw negatywistycznej metafizyki unitarnej*, t. 3, *Enigma i rzeczywistość*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.
- Nowak L., (2011) *Polska droga od socjalizmu. Pisma polityczne 1980–1989*, pod red. K. Brzechczyzna, Studia i Materiały Poznańskiego IPN, t. 17, Poznań.
- Nowak L., (2019) *Podmiot i system kulturowy*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Nowak L., (1981) *Wolność i władza. Przyczynek do nie-Marksowskiego materializmu historycznego*, Wydawnictwo NZS AR, Poznań.
- O kulturze i jej badaniu. Studia z filozofii kultury* (1985), pod red. K. Zamiary, PWN, Warszawa.
- Oblicza postmoderny. Teoria i praktyka uczestnictwa w kulturze współczesnej* (1992), pod red. A. Zeidler-Janiszewskiej, Instytut Kultury, Warszawa.
- Oblicza przeszłości* (2011), pod red. W. Wrzoska, Oficyna Wydawnicza Epigram, Bydgoszcz.
- Pakszys E., (red.), (2009) *W kręgu filozofii nauki, kultury i społeczeństwa*, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM, Poznań, s. 217–230.
- Pałubicka A., (1986) *Przedteoretyczne postaci historyzmu*, PWN, Warszawa–Poznań.
- Pałubicka A., (1990) *Kulturowy wymiar ludzkiego świata obiektywnego*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Pałubicka A., (1990a) *Na marginesie tezy J. Habermasa o neokonserwatywnym charakterze postmodernizmu*, Sztuka i Filozofia, nr 2, s. 77–99.
- Pałubicka A., (1993) *Neopragmatyczny holizm Rorty'ego a koncepcja kultury*, [w:] *Wolność i racjonalność*, pod red. T. Buksińskiego, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM, Poznań, s. 51–66.
- Pałubicka A., (1993a) *Richarda Rorty'ego koncepcja nauki*, Poznańskie Studia z Filozofii Nauki, nr 13, s. 23–31.
- Pałubicka A., (1995) *Holizm pragmatystyczny jako wyraz następnego „odczarowania świata”*, [w:] *Między pragmatyzmem a postmodernizmem*, pod red. A. Szahaja, Wydawnictwo G. Marszałek, Toruń, s. 105–119.
- Pałubicka A., (1997) *Racjonalizm i empiryzm w interpretacji kulturoznawczej*, [w:] *Kulturowe konteksty idei filozoficznych*, pod red. A. Pałubickiej, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM, Poznań, s. 91–108.
- Pałubicka A., (1997a) *Frazer a Lévy-Bruhla koncepcje magii a problem poznania humanistycznego*, Kultura Współczesna, nr 3 (15), s. 73–84.

- Pałubicka A., (1999) *Percepcja a kultura nowożytna*, [w:] *Tropem nietscheańskiego kłamstwa słów*, pod red. J. Kmity, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM, Poznań, s. 97–126.
- Pałubicka A., (2001) *Filozoficzne dziedzictwo magii*, [w:] *Czy metamorfoza magiczna rekompensuje brak symbolu?* pod red. J. Kmity, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM, Poznań, s. 199–203.
- Pałubicka A., (2006) *Myślenie w kategoriach poręczności a pojęciowa konstrukcja świata*, Oficyna Wydawnicza Epigram, Bydgoszcz.
- Pałubicka A., (2008) *Relatywizm kulturowy a pojmowanie percepcji*, [w:] *Język i przedstawienie. Zbiór rozpraw*, pod red. A. Pałubickiej, G.A. Dominiaka, Oficyna Wydawnicza Epigram, Bydgoszcz, s. 28–39.
- Pałubicka A., (2009) *Problem poznania w humanistyce zintegrowanej*, [w:] *Problemy nauki i szkolnictwa wyższego*, pod red. R. Maciołka, W. Maika, K. Sikory, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki, Bydgoszcz, s. 67–80.
- Pałubicka A., (2009a) *Epistemologie oświecenia w perspektywie relatywizmu kulturowego*, [w:] *W kręgu filozofii nauki, kultury i społeczeństwa*, pod red. T. Buksińskiego, E. Pakszys, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM, Poznań, s. 217–230.
- Pałubicka A., (2010) *Kulturoznawstwo jako nauka zintegrowana*, [w:] *Kulturoznawstwo dyscyplina bez dyscypliny*, pod red. W.J. Burszty, M. Januszkiewicza, Wydawnictwo SWPS Academica, Warszawa, s. 35–50.
- Pałubicka A., (2011), *Opozycja dwóch postaw wobec świata a koncepcja kultury Jerzego Kmity*, *Filo-Sofija*, nr 1, s. 145–158.
- Pałubicka A., (2013) *Gramatyka kultury europejskiej*, Oficyna Wydawnicza Epigram, Bydgoszcz.
- Pałubicka A., (2013a) *Jerzego Kmity metodologiczny ogląd świata*. *Studia Metodologiczne*, nr 31, s. 43–55.
- Paprzycka K., (1990), *Reduction and Correspondence in the Idealizational Conception of Science*, [w:] *Idealization-I*, red. J. Brzeziński, F. Coniglione, T.A.F. Kuipers, L. Nowak, *Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities*, t. 16), Amsterdam-Atlanta: Rodopi, s. 277–286.
- Patryas W., (1979) *Idealizacyjny charakter interpretacji humanistycznej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Pluta A., (1992) *Kultura i kształcenie. Próba kulturoznawczego odniesienia do koncepcji dydaktyki krytycznej Sergiusza Hessena*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, Częstochowa.
- Pluta A., (1996) *Pedagogika ogólna jako humanistyczna autorefleksja edukacji i jej kultury*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, Częstochowa.
- Pogonowska B., (1995) *Paranauka. Studium z filozofii nauki*, Ośrodek Wydawnictw Naukowych, Poznań.
- Pogonowska B., (1996) *Kategoria racjonalności w teoriach przedmiotowych makroekonomii*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań.
- Przybysz P., (2009) *Modele teoretyczne we współczesnej filozofii politycznej liberalizmu*, Wyd. Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM, Poznań.
- Pomorski J., (1984) *W poszukiwaniu modelu historii teoretycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Pomorski J., (1985) *Paradygmat „New economic history”. Studium z teorii rozwoju nauki historycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

- Pomorski J., (1990) *Metodologiczne problemy narracji historycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Pomorski J., (1991) *Historyk i metodologia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Postmodernizm w perspektywie filozoficzno-kulturoznawczej* (1991a) pod red. A. Zeidler-Janiszewskiej, Instytut Kultury, Warszawa.
- Rewers E., (1991) *Spółeczna świadomość językowo-artystyczna*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Rewers E., (1996) *Język i przestrzeń w postrukturalistycznej filozofii kultury*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Rydlewski M., (2014) *Kulturowy wymiar postkonstrukturywizmu w perspektywie Gramatyki kultury europejskiej Anny Pałubickiej*. *Filo-Sofija*, vol. 14, nr 25, s. 401–432.
- Rydlewski M., (2016) *Czarnoksiężstwa humanistów Jerzego Kmity jako część projektu „humanistyki naukowej”*, *Sensus-Historiae*, nr 1, s. 139–155.
- Rydlewski M., (2016a) *Żeby widzieć, trzeba wiedzieć. Kulturowy wymiar percepcji wzrokowej*, Oficyna Wydawnicza Epigram, Bydgoszcz.
- Sójka J., (1988) *O koncepcji form symbolicznych Ernsta Cassiera*, PWN, Warszawa.
- Studia z teorii kultury i metodologii badań nad kulturą* (1982), pod red. J. Kmity, PWN, Poznań.
- Such J., (1973) *Idealizacja i konkretyzacja w naukach przyrodniczych*, [w:] *Elementy marksistowskiej metodologii humanistyki*, pod red. J. Kmity, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań, s. 138–167.
- Such J., (1975) *Problemy weryfikacji wiedzy. Studium metodologiczne*, PWN, Warszawa.
- Such J., (1975a) *Czy istnieje experimentum crucis? Problemy sprawdzania praw i teorii naukowych*, WPN, Warszawa.
- Such J., (1989) *The Idealization Conception of Science and the Structure of the Law of Universal Gravitation*, *Poznań Studies in the Philosophy of the and the Humanities*, t. 17, Idealization II: Forms and Applications, Amsterdam–Atlanta, s. 125–130.
- Such J., (1992) *Rodzaje determinacji a rozwój nauki*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Such J., (1996) *Idealizacyjna teoria nauki a fizyka mikroświata*, *Poznańskie Studia z Filozofii Humanistyki*, t. 2 (15), *Oblicza idealizacji*, Poznań, s. 173–183.
- Such J., M. Szcześniak. (2006) *Filozofia nauki*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Symbol i poznanie. W poszukiwaniu koncepcji integrującej* (1987), pod red. T. Kostyrko, PWN, Warszawa.
- Szahaj A., (1990) *Krytyka, emancypacja, dialog. Jürgen Habermas w poszukiwaniu nowego paradygmatu teorii krytycznej*, Wydawnictwo Kolegium Otryckiego, Warszawa.
- Szahaj A., (1996, 2002) *Ironia i miłość. Neopragmatyzm Richarda Rorty’ego w kontekście sporu o postmodernizm*, Leopoldinum, Wrocław.
- Szahaj A., (2001) *Postmodernizm w kulturze współczesnej*, Wydawnictwo Wers, Bydgoszcz.
- Szahaj A., (2004) *Zniewalająca moc kultury. Artykuły i szkice z filozofii kultury, poznania i polityki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Szczepańska B., (1992) *Uwagi o fenomenologicznej koncepcji doświadczenia estetycznego*, *Człowiek i Społeczeństwo*, nr 2, s. 155–173.
- Szczepańska B., (2010) *Refleksja kulturoznawcza wobec poszukiwania tożsamości przez człowieka współczesnego*, [w:] *Nauka – Społeczeństwo – Kultura*, pod red. J. Grada, J. Sójki, A. Zaporowskiego, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 285–296.

- Szczuciński A., (2010) *Jana Sucho filozofia przyrody i przyrodoznawstwa*, [w:] *Filozofia na Uniwersytecie w Poznaniu. Jubileusz 90-lecia*, pod red. T. Buksińskiego, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii, Poznań, s. 397–398.
- Sztuka i estetyka po awangardzie a filozofia postmodernistyczna* (1994), pod red. A. Zeidler-Janiszewskiej, Wydawnictwo Instytutu Kultury, Warszawa.
- Teoria kultury a badania nad zjawiskami artystycznymi*, (1983), pod red. T. Kostyrko, Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury, Warszawa.
- Topolski J., (1965) *Integracyjny sens materializmu historycznego*, *Studia Metodologiczne*, nr 1, s. 5–23
- Topolski J., (1968) *Założenia metodologiczne „Kapitału” Marksa*. *Studia Filozoficzne*, nr 3–4, s. 3–33.
- Topolski J., (1968a, 1973, 1984) *Metodologia historii*, PWN, Warszawa.
- Topolski J., (1969) *O metodach badania marksowskiej metodologii*, *Studia Filozoficzne*, nr 4, s. 147–151.
- Topolski J., (1977) *Marksizm i historia*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Topolski J., (1978) *Rozumienie historii*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Topolski J., (1980) *Nowe idee współczesnej historiografii. O roli teorii w badaniach historycznych*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Topolski J., (1983) *Teoria wiedzy historycznej*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Topolski J., (1996) *Jak się pisze i rozumie historię. Tajemnice narracji historycznej*. Oficyna Wydawnicza „Rytm”, Warszawa.
- Tuchańska B., (1980) *Czynnik – wielkość – związek – zależność. Przyczynek do idealizacyjnej koncepcji nauki*, PWN, Warszawa–Poznań.
- Urban O., (2008) *Podmiotowość jednostki ludzkiej jako przedmiot badań humanistycznych*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Visions of Culture and the Models of Cultural Sciences* (1989), red. J. Kmita, K. Zamiara, *Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities*, t. 15, Amsterdam–Atlanta, GA.
- Witkowski A., (1992) *Z problematyki zmienności indywidualów. Przyczynek do ontologii kategoryjalnej*, Nakom, Poznań.
- Wrzosek W., (1995) *Historia – kultura – metafora. Powstanie nieklasycznej historiografii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Wrzosek W., (2009) *O myśleniu historycznym*. Oficyna Wydawnicza Epigram, Bydgoszcz.
- Wrzosek W., (2010) *Szkic do portretu Jerzego Topolskiego*, [w:] J. Topolski, *Varia historyczne*. Wstęp i dobór tekstów W. Wrzosek, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań, s. 9–30.
- Wrzosek W., (2022) *Historia – kultura – metafora. O myśleniu historycznym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Wrzosek W., (2022a) *O interpretacji historycznej. Szkice metahistoryczne*, Wydawnictwo Wydziału Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Zajęcki M., (2013) *Założenia esencjalistyczne idealizacyjnej koncepcji nauki*, *Studia z Filozofii Polskiej*, t. 8, s. 11–22.
- Założenia dialektyki* (1977), pod red. L. Nowaka, *Poznańskie Studia z Filozofii Nauki*, z. 2, PWN, Warszawa–Poznań
- Zamiara K., (1979) *Epistemologia genetyczna Piageta a rozwój nauki*, PWN, Warszawa–Poznań.

- Zamiara K., (1992) *Kulturoznawcze a psychologiczne badanie uczestnictwa w kulturze*, [w:] *Biologiczne i społeczne uwarunkowania kultury*, pod red. J. Kmity, K. Łastowskiego, PWN, Warszawa–Poznań, s. 39–53.
- Zamiara K., (1992a) *Psychologia a kulturoznawczo zorientowana epistemologia*, [w:] *Epistemologiczne podstawy badań nad kulturą*, pod red. K. Zamiary, PWN Warszawa–Poznań, s. 26–49.
- Zamiara K. (1995) *Informacja biograficzna o Jerzym Giedyminie*, [w:] *O nauce i filozofii nauki. Księga poświęcona pamięci Jerzego Giedymina*, pod red. K. Zamiary, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań, s. 9–12.
- Zamiara K., (1997) *Dylemat: filozofia nauki czy historia nauki – w ujęciu kulturoznawczym*, Nowa Krytyka, nr 8, s. 51–66.
- Zamiara K., (1997a) *Filozofia nauki z perspektywy teoretycznej historii nauki*, [w:] *Filozofia nauki – jaka i dlaczego? Debata*, Edukacja Filozoficzna, t. 24.
- Zamiara K., (1998) *Między filozofią nauki a historią nauki. Współczesne kontrowersje*, Przegląd Filozoficzny, nr 2(26), s. 79–85.
- Zamiara K., (1998a) *Metodologia opisowa a teoretyczna historia nauki*, [w:] *Świat historii*, pod red. W. Wrzoska, Wydawnictwo Instytutu Historii UAM, Poznań, s. 419–428.
- Zamiara K., (1998b) *Między filozofią nauki a historią nauki. Współczesne kontrowersje*, Przegląd Filozoficzny, nr 2(26), s. 79–85.
- Zamiara K., (1999) *Epistemologiczny kontekst psychologii partycypacji kulturowej*, [w:] *Sztuka i estetyzacja. Studia teoretyczne*, pod red. K. Zamiary, M. Golki, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 1999, s. 137–150.
- Zamiara K., (2000) *Zamiast wstępu. Z recenzji wydawniczej*, [w:] J. Kmita, *Wymykanie się uniwersaliom*, Oficyna Wydawnicza Terminus, Warszawa, s. VII–X.
- Zamiara K., (2001) *Partycypacja kulturowa – punkt widzenia behawioryzmu oraz społeczno-regulacyjnej koncepcji kultury*, [w:] *Kultura jako przedmiot badań. Studia filozoficzno-kulturoznawcze*, pod red. B. Kotowej, J. Sójki, K. Zamiary, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań, s. 173–187.
- Zamiara K., (2002) *Humanistyka zintegrowana. Idea i sposoby jej realizacji*, [w:] *Drogi i ścieżki filozofii kultury*, pod red. J. Kmity, J. Sójki, A. Zeidler-Janiszewskiej, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań, s. 308–316.
- Zamiara K., (2005) *Czy epistemologiczna analiza koncepcji naukowych może być zarazem analizą kulturoznawczą? Zamiast wprowadzenia*, [w:] *Kultura – komunikacja – podmiotowość*, pod red. K. Zamiary, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 7–13.
- Zamiara K., (2007) *Trzy modele badań historycznych nad nauką*, [w:] *Psychologia. Między teorią, metodą i praktyką*, pod red. J. Brzezińskiego, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 23–58.
- Zamiara K., (2010) *U początków poznańskiej szkoły metodologicznej*, [w:] *Filozofia na Uniwersytecie w Poznaniu. Jubileusz 90-lecia*, pod red. T. Buksińskiego, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii Poznań, s. 283–308.
- Zaporowski A., (1996) *Wittgenstein a kultura*, Wydawnictwa Fundacji Humaniora, Poznań.
- Zaporowski A., (2007) *Czy komunikacja międzykulturowa jest możliwa? Strategia kulturoznawcza*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Zaporowski A., (2016) *Kultura a praktyka badawcza*, Roczniki Kulturoznawcze, nr 7, s. 31–56.
- Zboron H., (2009) *Teorie ekonomiczne w perspektywie poznawczej konstruktywizmu społecznego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań.

- Zeidler A., (1983) *Antynaturalistyczny program badań nad sztuką i jego współczesne kontynuacje*, PWN, Warszawa–Poznań.
- Zeidler A., (1988) *Sztuka – mit – hermeneutyka*, Instytut Kultury, Warszawa.
- Zeidler-Janiszewska A., (1996) *Między melancholią a żałobą. Estetyka wobec przemian w kulturze współczesnej*, Instytut Kultury, Warszawa.
- Zgółka T., (1980) *Język kompetencja, gramatyka. Studium z metodologii lingwistyki*, PWN, Warszawa–Poznań.
- Zielińska R., (1981) *Abstrakcja, idealizacja, generalizacja*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Zielińska R., (1996) *Integracja a tożsamość dyscyplin przyrodniczych. Prawda i prestiż w rozwoju nauki. Studium metodologiczne*, Wydawnictwo Sorus, Poznań.
- Ziemiańska-Sapija D., (1987) *Semiotyka Szkoły Tartuskiej jako nauka o kulturze*, Instytut Kultury, Warszawa.
- Zybertowicz A., (1990) *Między dogmatem a programem badawczym. Problemy stosowania materializmu historycznego we współczesnej historiografii polskiej*, PWN, Warszawa.

O nowy model poznawczy humanistyki – poznańska szkoła metodologiczna (część II)

Po 1974 roku z poznańskiej szkoły metodologicznej wyodrębniły się trzy zespoły naukowe, które rozwijały problematykę: (1) idealizacyjnej teorii nauki i nie-Marksowskiego materializmu historycznego, (2) epistemologii historycznej, teorii kultury i badań kulturoznawczych oraz (3) metodologii badań historycznych. Zespół (1) pod kierunkiem L. Nowaka prowadził analizy teoriopoznawcze i metodologiczne w zakresie marksistowskiej dialektyki kategoryjnej, adaptacyjnej interpretacji materializmu historycznego i nie-Marksowskiej teorii społecznej. Grupa badaczy skupionych wokół J. Kmity (2) zajmowała się zagadnieniami rozwoju nauki w ramach epistemologii historycznej i teoretycznej historii nauki oraz badaniami nad kulturą i nauką jako dziedziną kultury z perspektywy poznawczej społeczno-regulacyjnej teorii kultury, które uformowały „poznańską szkołę kulturoznawczą”. Zespół (3), kierowany przez J. Topolskiego, rekonstruując postępowanie badawcze historyków i historiografów, ustalał, „jak się pisze i rozumie historię”, uwzględniając różne stanowiska teoretyczno-metodologiczne w uprawianiu badań historycznych oraz nowoczesne i postmodernistyczne trendy kulturowe i orientacje filozoficzne mające wpływ na „pisanie historii”.

Słowa kluczowe: epistemologia historyczna, humanistyka zintegrowana, idealizacyjna teoria nauki, kontynuacje badawcze poznańskiej szkoły metodologicznej, marksistowska dialektyka kategoryjna, nie-Marksowski materializm historyczny, społeczno-regulacyjna teoria kultury, teoria wiedzy historycznej

For a new cognitive model of the humanities – the Poznań methodological school (part II)

After 1974, three research teams emerged from the Poznań school of methodology, each developing distinct areas of inquiry: (1) the idealizational theory of science and non-Marxist historical materialism, (2) historical epistemology,

cultural theory, and cultural studies, and (3) the methodology of historical research. Team (1), led by L. Nowak, conducted epistemological and methodological analyses in the field of Marxist categorical dialectics, adaptive interpretations of historical materialism, and non-Marxist social theory. The group centered around J. Kmita (2) focused on issues of scientific development within historical epistemology and the theoretical history of science, as well as studies on culture and science as a cultural domain, approached from the cognitive-social regulatory theory of culture, which shaped the "Poznań school of cultural studies". Team (3), led by J. Topolski, reconstructed the research practices of historians and historiographers, investigating "how history is written and understood" by considering various theoretical-methodological positions in historical research, alongside modern and postmodern cultural trends and philosophical orientations that influence the "writing of history".

Key words: historical epistemology, integrated humanistic, idealizational theory of science, research continuations of the Poznań methodological school, Marxist categorical dialectics, non-Marxist historical materialism, socio-regulatory theory of culture, theory of historical knowledge